

Adolf Šinkovec-Črtomir

OBLAKI NAD SONČNO DEŽELO

Izbrane pesmi in proza

Zbral, uredil, opombe ter uvod napisal:
Emil Cesar

ZALOŽBA BRANKO
ZALOŽNIŠTVO JUTRO

Beseda o Adolfu Šinkovcu-Črtomiru

Življenjska pot Adolfa Šinkovca-Črtomira je bila nenavadna, vendar tipična za primorskega Slovenca v času med obema vojnama. Bila je nenavadna tudi zaradi tega, ker so bili njegovi cilji jasni, postati je želel slovenski pisatelj – prav to pa je bilo pod Italijo prepovedano. Oglejmo si njegovo pot!

Pesnik, pisatelj, prevajalec in urednik Adolf Šinkovec-Črtomir se je rodil 30. januarja 1914 na Vojskem št. 20, kmetu in gozdnemu delavcu Francu, rojenemu 1873, in materi Karolini, rojeni Gruden, 1889. leta. Oče se je na kmetijo priselil. S prihranki jo je kupil na dražbi. Kmetija je bila lepa, vendar do tedaj zanemarjena. Tudi oče ni mogel živeti samo od kmetije. Čeprav je bil delaven in varčen in je v kmetijo vložil vso svojo pridnost in vse svoje življenje, si je moral denar služiti, v dneh gospodarske krize tudi kot gozdni delavec. Družina je štela trinajst otrok, oče je bil dvakrat poročen, ženi sta si bili sestre. Pesnik se ga spominja kot strogega, resnega, a dobrosrčnega moža, in, kar je bilo zlasti pomembno pod italijansko okupacijo, bil je narodnostno zelo zaveden. Matere se je pesnik spominjal kot dobrosrčne in pohlevne ženice, pozneje ga je razumela v stremljenjih, rada bi mu pomagala, ni pa imela s čim.

Vojsko leži 1090 m visoko, pesnik je bil rojen v najvišje ležeči župniji nekdanje ljubljanske škofije in je takole predstavil lepoto svoje vasi: *»Tam, kjer so si med ledinami in gozdnimi prelehami verniki pred tremi stoletji zgradili cerkvico, se odpre pogled na vse strani. V skromnem središču petih ali šestih domačij gospodari koničasta vzpetina Škol. Od tu pa je v lepem vremenu razgled še bogatejši.*

Južno obzorje zapira temačna razsežnost Trnovskega gozda. Govci mu pravijo domačini. Goljaki so se iz masiva najvišje povzpeli in zaprli

očem paradiž Vipavske doline. Sonce usiha za robom, ki so ga onkraj Soče napravile gor proti severu Stara gora pri Čedadu, Matajur, Kanin. Gmote njihovega kamenja se kmalu rokujejo s silaki Triglavskega pogorja in se odtod v drznih črtah zaobrnejo in spuščajo proti Blegošu in vzhodu. Tu se spet odpre svet, da seže oko tja do Karavank in verige njenih vrhov. Na vzhodu se pokrajina pogreza proti ljubljanski kotlini, kopasti Dolomiti pa zapirajo Idrijo s svetovno znanim rudnikom živega srebra v vase zaprto, a zaradi mogočnih gozdov prav nič dolgočasno globačo.»¹

Vas je po prvi svetovni vojni pripadla Italiji. Antantne sile so ji slovensko Primorje, Istro, nekatere Jadranske otoke in Zadar veliko-
dušno dale kot plačilo za sodelovanje v vojskovanju proti Avstro-Ogrski in Nemčiji. To je bil hud udarec za primorske Slovence, ki so verovali, da bo tudi za njih obveljala Wilsonova samoodločba narodov. Po narodnostni pravici bi moralo vse to ozemlje pripasti novoustanovljeni državi Jugoslaviji. Tudi tukaj in še daleč čez so živeli samo Slovenci! Prišlo pa je drugače: »*Nekega novembrskega večera so prišli tuji vojaki na Vojsko. Vselili so se v šolo in nekatere hiše, se dobrikali otrokom in jim delili komisa in fig. Takšno je bilo srečanje, toda med domačini in tujci je še naprej ležal neviden prepad. Preveč je bila udomačena prislovica: 'Še megla ni dobra, če pride z juga.'*»²

Čeprav so Italijani z belimi zastavami in mirno okupirali Primorsko, so utrdili svojo oblast še pred nastankom fašizma, z zatiranjem. Primorske Slovence so začeli načrtno raznarodovati. Novi tujci so bili skrajno nezaupljivi in sovražni, povsod so se čutili ogrožene, čeprav so prebivalce ogrožali sami. – Tako se čuti vsakdo, ki čuti, da dela nekaj nepoštenega, kar je v škodo drugih! Nad Slovenci so načrtno izvajali genocid, organizirali so pogrome, požigali kulturne domove, uničevali slovenske knjige in jih prepovedali. Prepovedani so bili celo slovenski molitveniki. Da bi dobila tudi povsem slovenska pokrajina čimprej italijansko podobo, so nasilno poitalijančevali slovenske priimke in imena – celo na spomenikih umrlih.

Vojsko se je po italijanski okupaciji uradno preimenovalo v Voischio!

Slovenske učitelje so pošiljali v notranjost Italije, ali pa so jih izganjali v Jugoslavijo (Slovenijo). Tako je postala dežela godna za vse

¹ Črtomir Šinkovec, Oblaki nad sončno deželo, str. 11, 12.

² n. d., str. 65.

raznarodovalne načrte. Podobno je bilo tudi s slovenskimi železničarji, tudi te so premeščali v notranjost Italije, na izpraznjena mesta pa so nameščali Italijane. Uradni jezik je bila italijanščina, pglavitni raznarodovalni instituciji pa sta bili otroški vrtec in šola. Kdor se je upiral, so ga zaprli ali poslali v konfinacijo širom po Italiji. Po nastopu fašizma 1922 se je nasilje še stopnjevalo. Po Šinkovčevih besedah so bili primorski Slovenci in Hrvatje v tistem času najbolj »*neusmiljeno in kruto zatirana narodna manjšina v Evropi*«.

Vse to je moral Šinkovec občutiti kot deček, še bolj pa je to občutil kot fant, ko se je z bridkostjo zavedal, da je v naravnem razvoju močno utesnjen.

Njegovi otroški spomini segajo še v obdobje Avstro-Ogrske, ko je bila vojskarska planota neposredno zaledje soške fronte. Star je bil tri leta, ko je pogorela rojstna hiša. Spominja se tudi zasilnega pristanka obstreljenega avstrijskega letala na planoti ter bombardiranja italijanskih letal. Sam pripoveduje, da so mu otroška leta potekala »*v bližini bojnih jarkov, med begunci in vojaki*«. Od ljudi, ki si jih je v tem času vtisnil v spomin, se je spominjal Jelenovega Toneta in njegovega grobega kmečkega humorja, ki mu je ostal tedaj še nerazumljen in ki se ga je neznansko bal. V šolo je začel hoditi že pod Italijo, a prva učiteljica mu je bila mati. Brati ga je naučila iz starega slovensko-avstrijskega abecednika. Prvi koraki v svet učenosti so bili zanj opotekajoči in oče je večkrat dejal: »*Iz tega poba ne bo nič prida*«. Kljub temu pa očetove trditve niso zdržale. Šinkovec pripoveduje, da ga je mati naučila le nekaj črk, potem pa se mu je »*nenadoma odprlo*«. Naučil se je brati, kar si je zelo želel. Njegov prvi učitelj je bil nesrečni Tone Petrovčič, učitelj starega kova, kot ga je označil, ki je uporabljal »*bolj palico, kakor pa razne vzgojne prijeme*«. Za to pa so bile krive tudi povojne razmere. V prvem in drugem razredu so se znašli »*najmlajši in štirinajstletni razgrajachi*«. Petrovčičeva usoda je bila tragična. Pozneje je v zimi zmrznil in so mu morali odrezati nogi. – V drugem razredu ga je učil Stanko Eržen, ki je moral pred italijansko aretacijo pobegniti v Jugoslavijo. – Med narodnoosvobodilnim bojem se je Šinkovec ponovno srečal z njim, kot partizan. – Bil je bister učenec in iz drugega razreda je napredoval v četrti razred; vse izpite je moral opraviti v italijanščini. Osnovno šolo na Vojskem je obiskoval v letih 1921 do 1927. Podatki za to obdobje pa v šolskem arhivu niso ohranjeni. Pozneje se je izobraževal na poklicno izobraževalni šoli

(scuole complementi) v Idriji, obiskoval jo je kot privatist, zato izpitov ni opravljal.

Tako se mu je kazala prva podoba narodnega poniževanja. Na to ga je opozarjal tudi oče, ki mu je bil kot zaveden Slovenec vzor. Čeprav je ob zatiranju in zatiralcih občutil svojo nemoč, je hkrati do njih čutil »neznanski odpor«. S ponosom je pozneje zapisal – in to je imelo posebno težo – da zavestno ni nikdar vstopil v nobeno fašistično organizacijo, čeprav bi se moral vanje vključiti in se je, kljub potujočevalnemu pritisku, učil slovenskega knjižnega jezika. Bral je vse, kar mu je ob pomanjkanju slovenskih knjig prišlo pod roke. Prebral je vse knjige Franceta Bevka, Andreja Budala in Damira Feigla, ki so bile v tem času dostopne na Primorskem ter vse letnike *Ljubljanskega zvona* in *Doma in sveta*. Branje knjig mu je postala prava strast. Pri tem mu ni bilo pomembno, kdo jo je napisal. Vedel je, da jo je napisal pisatelj, »ki čuti kot jaz«, in da je morebiti »preživljal isto nemirno mladost«. Knjige so mu nadomeščale šolo in izobraževanje.

Pomembno je tudi tako spoznanje, kar dokazuje, da je o tem mnogo razmišljal: Knjiga ga odvrča od zla in ga povezuje v »krog njenih prijateljev ... in odpira pogled v skrivnosti, v svet ljudi, živali in rastlin«. Prav hlepel je po knjigah. Posegal je tudi po delih v italijanščini, v tem jeziku je prebral dela Gorkega, Tolstoja, Hugoja, Danteja in drugih, kar je bilo zanj pomembno; odpiralo mu je vrata v svet evropske literature in ga seznanjalo z njo.

Prvo pesem je napisal kot dvanajstletni deček. O tem pripoveduje: »Sprva so hodili karabinjerji nadzorovat očeta, ki jim je bil sumljiv, mati je bila zato vselej v velikem strahu, da bi ga zaprli.« V nekem zimskem viharju je med smučanjem napisal pesem in jo poslal F. S. Finžgarju, ki ga je po imenu poznal in cenil. Odmev ni izostal, kmalu ga je presenetil njegov odgovor; ocenil ga je kot talenta in mu obljubil, da bo pesem skušal objaviti v *Mladiki*. To ga je vzpodbudilo. V otroški naivnosti je veliko pisal, čeprav so mu bili, kot pravi, poetika, rima in ritem tuji. Bil je tipičen samouk, vendar dovolj talentiran, da je iskal nadaljnje oblike kulturnega izobraževanja.

Biografi trdijo, da je v njegovem petnajstem letu prišlo do prvih zapletov z oblastjo. Vzrok za to je bil Šinkovčev stik z založbo Modra ptica (Ljubljana). Pozneje je te vzroke podrobneje opisal: »Do prve policijske preiskave pa je prišlo takole: Bilo mi je dobrih petnajst let. Nekje sem zvedel o knjigah Modre ptice ter jih naročil. V drugem letniku

je izšel roman Emila Ludwiga 'Napoleon' s priporočilom, naj bralci o tem romanu povedo svoje mnenje. Napisal sem svoje navdušenje nad Napoleonovo Ilirijo, kjer so bili prvič v zgodovini združeni vsi Slovenci. Članek sem odposlal, prestregla pa ga je policija. V tistem času pa sem pobegnil od doma in se zaposlil na cesti pri zidarjih – Furlanih. Ko sem se v soboto zvečer vrnil iz Idrije domov na obisk, sem takoj opazil materino prestrašenost, izropano knjižnico in novico, naj se takoj naslednjega dne javim pri karabinjerjih. Šel sem in se znašel v pravi kaši. Grozili so mi z vsem mogočim ter me zapisali v črno knjigo panslavistov, antiitalijanov in antifašistov. Ko so karabinjerji po zlomu Italije odšli, sem v njihovem arhivu našel vse zapiske o meni ...« Bil je »sploh tih, subverziven element.«³ Poslej so bili na Šinkovčevem domu italijanski karabinjerji redni in pogosti obiskovalci. Pred njimi ni imel več miru. Izključen je bil iz poklicne šole, samo mladosti se ima zahvaliti, da ga niso preganjali.

Domnevam, da je bil za Šinkovca to najtežji čas, ki ga je silil v obup. Navidez so mu bila zaprta vsa vrata nadaljnjega izobraževanja. Šinkovec pripoveduje, da je občasno, kadar se ga je polotil obup, tudi pil.

Moral se je zaposliti in lotil se je vsakršnega dela.

Tedaj se je tudi seznanil z nekaterimi primorskimi kulturnimi delavci. Pošiljal jim je svoje literarne začetke in bilo bi nerazumljivo, če ne bi iz njih razbrali dolgoročnega pomena za slovensko kulturo na Primorskem v izjemnem času. Prvega je najverjetneje spoznal pisatelja Cirila Drekonjo, ki je že 3. decembra 1929 pobegnil v Jugoslavijo (Slovenijo). Bil je učitelj, v spominu ljudi je ostal kot napreden kulturni delavec. Poučeval je na potujoči šoli na Šentviški gori, v Pečinah in na Slapu ob Idriji.⁴

V sedemnajstem letu pa se je Šinkovec po naključju spoznal s Francetom Bevkom. Tako se mu je izpolnila največja želja: 13. decembra 1931 se je prvič podal z Vojskega v Gorico. Pot je bila težavna in nevarna, najtežji del poti je moral prehoditi. Na Vojskem je ob

³ Pismo Črtomira Šinkovca Jožetu Župančiču, 12. novembra 1964.

⁴ Rojen 2. julija 1896 na Tolminskem v Temljinah. Italijani so ga pregnali v Piemont, kjer je slovenske učitelje organiziral, raztresene po Italiji. Pozneje je pobegnil in služboval kot učitelj v Prekmurju, Pobrežju pri Mariboru, nazadnje kot šolski upravitelj v Kamniku. Ustreljen 31. januarja 1944 kot talec v Šentvidu nad Ljubljano.

odhodu padal sneg. Moral je v dolino Idrijce, kjer je bila cesta. Pozneje je pot opisal: »V naglici sem tekel skozi zelišča, zavil v hrib, v samoto, pritekel na vrh in tekel navzdol po srenu skozi gozd po strmini, oprijemajoč se dreves. Neroden korak bi zadostoval in padel bi po srenu in ledu in zletel z razbito glavo v grapo, v prepad.« V Dolenji Trebuši je prenočil, naslednje jutro pa nadaljeval pot čez Kobilico do Vrat, potem se je spustil v Čepovan. Tu se je vkrcal v avtobus, ki ga je odpeljal do Gorice. Namenjen je bil, da obišče profesorja Rada Bednarika, kateremu je poslal nekaj svojih rokopisnih prispevkov. Šinkovec omenja povesti *Berač*, *Tihotapec*, *Gorsko življenje* in *Učiteljica*. Tedaj mu je tudi nasvetoval, naj obišče Bevka, in napisal celo naslednje priporočilno pismo zanj:

Velecenjeni gospod Bevk.

Iskreno vam priporočam prinašalca tega pisma A. Š. iz V., ki je pesniški talent. Poučite ga, kar je v vaši moči, za to Vam bom hvaležen. Oprostite nadlogi!

Lepo pozdravlja,

Prof. Bednarik.

Šinkovcu se je nasmehnila nenavadna sreča. Spoznati Bevka, vodilnega pisatelja na Primorskem, mu je bila srčna želja. Čez pet minut je že potrkal na Bevkovem stanovanju. Stanoval je na Solkanski cesti, v drugem nadstropju, v hiši s podobo »svetogorske Matere Božje na pročelju« in s teraso z razgledom proti Vipavski dolini in Krasu. Nad hišo stoji cerkva sv. Katarine in Kostanjevica, vse naokrog pa so bile ruševine iz prve svetovne vojne. Bevk si je vzel čas za razgovor. Bil je izredno domač. Dogovorili so se, da mu Šinkovec občasno pošilja pesmi in prozne prispevke, Bevk pa mu jih bo sproti ocenil, čeprav njegova pisma dokazujejo, da je kasneje, kljub dobri volji, zaradi obveznosti kasnil in se je moral za to nenehno opravičevati. Medtem pa mu je pisal tudi pisma. 21. februarja 1932 sledi obzirno Bevkovo pismo, ki dokazuje, da je pravilno doumel Šinkovčev problem: bil je predvsem v njegovi mladosti. Pismo je premišljeno in prepričljivo, bil je odkrit in podprl ga je z lastno izkušnjo. Bil je človeško topel, skrbno pazeč, da ga ne bi prizadel:

»Pismo in rokopis sem prejel, prav tako tudi Vašo dopisnico. Pa mi ne zamerite, ker Vam nisem tako dolgo odgovoril, saj niste samo Vi,

ki čakate moj odgovor. Kadar delam, nočem misliti na nič drugega, nato pa pride dan, ko napišem cele kupe pisem, da sem za nekaj časa prost in se zopet vržem na delo.

Seveda Vam že naprej povem, da vaš rokopis še ni goden, pa sem tudi že naprej vedel, da ne bo. Stvar je namreč ta, da Vi imate po mojem mnenju talent, to je tisti božji dar, ki se ga ni mogoče naučiti, skoraj vse drugo, kar se je treba naučiti, pa Vam manjka. Da me boste lažje razumeli, Vam pišem nekaj o sebi. Z mano je bilo nekoč približno tako, kot je sedaj z vami, ko sem bil v sedemnajstem letu, sem bil še kmečki fant, kot ste zdaj Vi. Pisal sem vse večere in pošiljal v vse mogoče liste, a mi seveda z eno izjemo nihče ni kaj sprejel in odgovoril. Tudi jaz sem bil obupan, a nisem vrgel puške v koruzo in nisem mogel razumeti, kaj je tisto, ko so mi rekli, naj se učim. Nato sem šel v šolo, preteklo je šest let, da se mi je nenadoma odprlo, ne vem kaj, in sem začel kolikor toliko dobro pisati, da so mi sprejeli v Dom in svet, prej so mi natisnili le nekaj pesmi. Pa tisto, kar sem toliko let čakal, mi ni bila učenost, saj slovnico in drugih stvari se človek tudi lahko nauči doma in v krajšem času, ampak glavno je, da mora človek prej dozoreti, da ve kaj povedati človeštvu. Zato se morate Vi učiti, sicer pa morate čakati tistega, kar se ne da prisiliti. Vi boste lahko pisali več ali manj dobro šele čez nekaj let. Seveda medtem ne smete pozabiti na vajo. Tako je bilo z vsemi pisatelji ...«

Podobno obzirno mu je približno v istem času pisal tudi Finžgar, dobro se zavedajoč, da s tem prispeva k rasti literarnega naraščaja na Primorskem:

Preljubi moj!

Vaša pesem ni še v celoti zrela za tisk. Vendar pa kaže v posameznih kriticah dobro iskrico. Za februarško številko Mladike bom spregovoril nekaj o njej kot v oceno. – Žal, da ste tam na oni strani, kamor Mladika ne sme, pa bi jo vam od srca rad poslal.

Lepo pozdravlja,

Finžgar.

Za tako dragocene besede pisatelja, ki je imel veljavo med Slovenci, je bil hvaležen. S pošiljatvijo svojih prispevkov je hotel doseči to, da te

prispevke v uredništvu preberejo in ocenijo, željan je bil samo nasveta, kako naprej.

Zapiski v Šinkovčevi zapuščini dokazujejo, da je Bevka drugič obiskal 21. aprila 1932 in potem še 6. decembra 1933, 24. aprila 1932 – tedaj se je na Bevkovem stanovanju seznanil z Damirom Feiglom – in 1. aprila 1935. Ko je šel drugič na pot v Gorico, mu je bilo laže. Od doma je odšel ob 3. uri zjutraj, ob 9. uri pa je bil že na Bevkovem stanovanju. Vmes so prihajala Bevkova pisma, stiki so bili vse bolj pristrčni. 26. septembra mu je pisal:

Oprostite mojemu molku, a zdaj imam res toliko dela, da še jesti ne utegnem. Ob koncu oktobra bom prost in če pridete, mi boste dobrodošel gost, da se kaj pomeniva. Prej pa bom Vam še kaj pisal. Ali kaj čitate? Tudi Vi na mene ne pozabite. Ali berete Hamsuna? Potepuhi so lepo delo!⁵ Kako zna ta človek opazovati!

S pozdravi

France Bevk

Za božič pa mu je poslal razglednico s prijaznim vabilom:

Dragi gospod! Vaše pismo sem prejel. Hvala! Če me kdaj obiščete, me bo veselilo, a naj bo to od 15. januarja dalje, ker imam sedaj obilo dela in tudi ne vem, kdaj bom doma. Takrat pa se bomo o slovstvu veliko pogovorili.

Vas lepo pozdravljam!

Fr. B.

19. 12. 1932.

Bevk je pazljivo prebiral Šinkovčeve prispevke in prišel tako do zaključka, da ima tisti »božji dar, ki se ga ni mogoče naučiti«. Zato je bil odločen, da mu bo, kljub svojemu trdemu delu za obstanek, pomagal, Šinkovec pa se je ravnal po nasvetih. Predvsem je sistematsko prebiral knjige. Čeprav je Bevku govoril, da je skoraj brez uspeha stikal za njimi po vojskarskih podstrešjih, pa preseneča, da govori tudi o knjigah založbe Modre ptice, na katere je opozoril Bevk; knjige

⁵ Izšlo pri založbi Modra ptica v Ljubljani 1932, roman je prevedel Oton Župančič.

je moral ilegalno dobiti čez jugoslovansko-italijansko državno mejo, kar ni bilo lahko.

Začelo se je tiho bojevanje za dosego kulturnega cilja: po Bevkovi zaslugi se je začel boj za primorski literarni naraščaj. Mladi Šinkovec je bil zgovorna žrtev načrtnih političnih razmer in ukrepov, naperjenih proti slovenskemu ljudstvu na Primorskem v dobi pod italijanskim fašizmom. V tem kulturnem boju je bila dolgoročno zmaga na slovenski strani. Zmagal je Šinkovec! Boj je bil težak in malokdo bi ga zmogel, rezultati pa so se pokazali šele čez nekaj let, Šinkovec je bil Bevku za vse, kar je storil zanj, hvaležen. Bil je ukažljen in hvaležen učenec. Dokaz za to, kaj mu je pomenil Bevk, je tudi to, da so se ohranila, kljub vojni, vsa Bevkova pisma Šinkovcu. Ohranil pa je tudi pisma, ki mu jih je Bevk pisal kot partizan. Hvaležnost pa je izkazoval tudi s tem, da je pozneje nekatera doživetja z njim opisal.

V pismih je Bevk drugače dokaj konspirativen, domneval je, da kvestura pisma pregleduje in da bi bila preodkrita beseda nevarna tako zanj kot za mladega Šinkovca. Sicer pa je bil v svojem slovenskem prepričanju do njega odkrit in zaupen.

14. aprila 1933 ga je vzpodbudil s kratkim, a ljubeznivim vabilom:

Čakal sem Vas. Le pridite, kadar se Vam zljubi. Če bom zdoma dalj časa, Vam bom že sporočil.

Vesele praznike in lepe pozdrave!

France Bevk

Tudi rokopis lahko prinesete.

7. novembra si je vzel čas in se temeljiteje pripravil na oceno, hkrati pa ga je seznanjal z nekaterimi pisateljskimi zakonitostmi: »/.../ Najprvo o črtici. Zdi se mi, da je bila zadnjič, ko ste mi jo brali, bolj zgrajena. Zdaj je posebna hiba to, da v prizoru na polju Vi pripovedujete, kaj je pravil Tine Miren o tem, kaj mu je pripovedoval o svojem življenju oče, in vmes še prida, kaj so očetu pravili drugi. To je prehuda. Pisatelj lahko pripoveduje le o nekom, ki drugemu pripoveduje svoje življenje, da ni veriga predolga. Na priloženem listku sem dodal začetek vaše črtice, kot sem ga napisal po Vaših besedah, ko sem izpustil vse nepotrebnosti in banalnosti. To je preprostejše, lažje in lepše. Včasih se mi zdi, da ste se trudili, kako bi si naredili nalogo tem težjo.

Od zvezdice dalje sem dodal, kako mislim, da bi si morali dogodki slediti. V tistem redu jih nato poiščite iz svojega rokopisa, kjer so zdaj raztreseni, uredite jih in na novo napišite ...» Nato sledi še poznavalsko, kot da bi govoril iz svoje izkušnje, naročilo: »Ne želim, da zdaj pošljete novih črtic. Popravljajte to po mojem navodilu. Toliko časa, da bo godna za tisk. S tem se ne boste naučili le pisateljskega potrpljenja, ampak se vam bo tudi marsikaj drugega odkrilo. Ko predelate, pa mi spet pošljite ...«

Spregovoril pa je tudi o poslanih pesmih, katerim je bil bolj naklonjen: »Zdaj pa pesmi. Pri njih sem podčrtal tiste verze, ki se mi zdijo kolikor toliko dobri. Še najboljši sta 'V jutru' in 'Žetev'.«

26. julija 1934 ponavlja zelo konkretno napotke, kako naj piše. Vzpodbuja ga, da naj napiše, kako ljudsko pripoved. Morebiti jo bo objavil: »Svetujem Vam, da napišete kako bajko ali kaj takega, kar ste slišali od ljudi, v svojem jeziku, brez umetnih dodatkov, to bom poizkusil priobčiti v Biblioteki, če bo posrečeno. Da bi pisali realistične črtice iz življenja, se mi zdi za Vas še prezgodaj, ker gledate življenje še z vse premladimi očmi in nezrelo sodbo. Pišite pa le in se učite ...«

Taka je bila Šinkovčeva pot samoizobraževanja, ta pa, ob skromnih možnostih, ni bila lahka.

Pismo 13. decembra 1935 govori o pesnenju; pismo je pomembno, saj mu Bevk razkriva tudi svoje literarne načrte v tem času: »Dobra pesem se ne rodi vsak dan. Včasih je treba po mesece in mesece viseti nad njo. Porodi se sicer v trenutku, toda preden dobi končno, neoporečno obliko, ponavadi preteče precej časa. Zatorej nikar preveč ne hitite, pilite jih skrbno verz za verzom in bodite preprost in jasen v izrazu. Izmed teh pesmi se za zdaj nobena ne da toliko predelati, da bi upal na priobčitev, ako jo kam pošljem. Posamezne kitice so pač dobre, a celotna še ne. Verjamem, da pesem veliko zahteva od človeka.« Potem ga seznanja tudi o svojem delu v tem času: »/.../Jaz imam kakor po navadi v tem času veliko dela in mi le primanjkuje časa, ker mora človek včasih tudi počivati. Pišem svoje mladostne spomine, poleg neko dramo in zgodovinsko novelo ter roman. Vse se mi je nagrnilo drugo na drugo. Pa saj ima človek največje zadoščenje prav v delu.« Kljub kritičnosti, ki jo kaže do Šinkovčevih rokopisov, je skrbel za njegove pesmi in jih po kanalih ali osebno, s priporočili posredoval svojim ljubljanskim prijateljem. Finžgar mu je na prinesene pesmi odgovoril: »Izmed pesmi, ki ste mi jih pustili tu, sem izbral šest pesmic ... in ... bo težko katera izmed njih za Mladiko, a jih bom skušal spraviti v kak drug list, kjer v tem pogledu niso tako strogi ...«

V iskanju pristnih občutkov in doživetij je morebiti Šinkovčev doživeti zapis, ki bi lahko služil za poznejšo literarno obdelavo, ohranil se je v zapuščini: »V bregu zablesteli plugi. Vlečejo jih nerodni, vendar vztrajni voli, štrene ne popustijo, medtem ko so konji hitrejši, tako da peščena zemlja hrešči, vole pa gonijo dečki, dekleta vodijo kolca. Kmetje vodijo pluge, opaja jih duh svežih brazd.

Na brazdah kriče otroci in vrana. Matere sejejo zrnje, iz njih sije materinstvo. Zemlja srka zrnje vase.

Na robu njive so dekleta, rovnice se svetijo in pojo, mislijo na svoje fante, na svoje nočne skrivnosti. Fant pride zgaran od dela v dekleško sobico in v njem prebudi svetlobo v hrepenečih očeh ...

V nočeh v vlažni zemlji plodijo semena – zjutraj vse njive rahlo ozelene ... Dekleta od izpolnjenih pričakovanj in usahljih strasti mirno zro za fanti, ki odhajajo v prve svite zore ... Mirno zro, zmedene v sebi ... Noč je prešla, njive pa so ozelenele ...«

Zapis bi lahko služil za sestavek v prozi ali za pesem. Vendar je bil Bevk kot poznavalec literature bolj naklonjen njegovi pesniški izpovedi kot izpovedim v prozi. 3. junija 1934 je na razglednici Svete Gore sledilo kratko obvestilo z vabilom:

Dragi g. Šinkovec!

Oprostite, da šele danes odgovarjam, imel sem dela čez glavo, rokopis sem pregledal, koliko mi je čas dopuščal in videl, da bo moral še zoreti.

Pišite rajši krajše stvari!

Sledila je verjetno pošiljatev, 26. julija pa je o poslanem spet obširneje spregovoril:

»Oprostite, da šele danes odgovarjam. Imel sem toliko nujnega dela, da med tem nisem prav nikomur pisal; že tako se mi je vse zavleklo, zdaj sem nekoliko prost. Tudi zadnjo pošiljko sem prejel (pesmi) in z Bednarikom sem govoril. Ni še zrelo. To je ves odgovor ... Izmed pesmi, ki ste mi jih pustili, sem dvoje popravil za silo in jih dal Feiglu, da jih dene v Koledar, priporočil sem mu jih, upam, da se bo to zgodilo. Proza pa še ni za tisk. Morate se ne le učiti, ampak zoreti, zato pa so potrebna leta in se ne da nič prisiliti ...«

1. aprila 1934 je odšel Šinkovec k vojakom. Pred odhodom se je moral zglasiti v Gorici, pred tem pa je obiskal Bevka in se od njega poslovil. Dobil je mnogo koristnih napotkov za na pot. Morebiti ga je opozoril tudi na politične nevarnosti, ki mu pretijo, in na razne preiskave. – Zanimivo je, da se iz tega dolgega obdobja ni ohranila v zapuščini nobena pesem. Kot vemo, je imel Bevk že v tem času bogate izkušnje z italijanskimi oblastmi, zato je verjetno, da je pred njimi opozoril tudi Šinkovca, vedoč, da bi mu vsaka, še tako nedolžna in preodkrita misel v pesmi lahko škodovala. – Na pot s seboj mu je dal Remarqueov roman *Na zahodu nič novega* in novelo Miroslava Krleža *Honvet Hilardi*, oboje v hrvaščini,⁶ potem pa ga je pospremil na južno železniško postajo v Gorici. Dodeljen je bil protiletalskemu polku v Padovi, pozneje pa je bil pri težkem topništvu v Neaplju. Ker ga je res spremljala politična oznaka kvesture, mu v vojski niso zaupali, zato je kot pisar opravljal v četi pisarniško službo.

Po odsluženem vojaškem roku se je zaposlil na domači kmetiji. Začel je spet pisati.

V Šinkovčevi zapuščini je ohranjeno iz tega časa le dvojce Bevkovih pisem, datiranih s 26. januarjem in 11. decembrom 1936, čeprav sta še naprej vzdrževala osebne stike. Zadnji ohranjeni dopis je nastal 4. marca 1940. Bila je razglednica Gorice, sporočilo je bilo vzpodbudno, kot vedno:

Dragi gospod! Oprostite mojemu molku in potrpite še malo, ker bom zdaj zdoma, potem pa se bom požuril s spočitimi močmi in svežim duhom. V začetku aprila se kaj oglasite. Upam, da ste dobro prestali hudo zimo.

Lepo Vas pozdravlja!

France Bevk

Politične razmere v Italiji so se začele spreminjati, čeprav se politični situaciji tako Bevk kot Šinkovec v pismih skrbno ogibata. Bevk mu je v pismih sporočal le to, kar so dopuščale razmere. Zgovorno je Bevkovo pismo, datirano s 23. decembrom 1934: »Ne zamerite mojemu molku. Seveda sem stvari prejel in kot rečeno, bi se

⁶ Tako navaja enkrat, drugič pa govori, da mu je dal knjigi na enem izmed obiskov, kar je verjetneje. Če bi jih vzel s seboj, bi imel verjetno v vojski težave v političnem smislu.

dalo priobčiti z malo popravo. Toda zdaj je vprašanje, kje? Vse kaže, da tu ne bo več prilike ne zame ne za Vas ne za koga drugega. Saj me razumete. B. sem naročil, naj Vam vrne rokapis.

Jaz delam, da imam časa komaj za spanje, to bodi opravičilo, da se nisem tako nič oglasil in da se za zdaj ne morem spuščati v podrobnosti ...«

Do 1935 je bil glavni urednik *Biblioteke* in zbornika *Luč* dr. Lavo Čermelj, potem France Bevk, ki je dobil za sourednika dr. Angela Kukanjo iz Trsta. Tak ukrep je zahtevala povezava s tiskarno, ki je bila v Trstu, kamor Bevk, zaradi policijske prepovedi, ni smel hoditi. *Luč* in *Biblioteko* je prevzela *Goriška matica*, ogrožen pa je bil tudi obstanek Zadružne tiskarne v Trstu. Zato so jo hoteli obvarovati, brez nje bi bila onemogočena slovenska založniška dejavnost.⁷

Za primorske Slovence je višek zaostrenih razmer dosegel vstop Italije v vojno, kar pomeni tudi konec za slovensko knjigo na Primorskem. Zadnji natisnjeni knjigi sta bili *Till Eulenspiegel*, prevedel jo je Ferdo Plemič, in novele Ive Breščakove. Tiskarna je morala pravkar natisnjene pole prodati za star papir.⁸ Ločila so se tudi Bevkova in Šinkovčeva pota. Bevka so ob vstopu Italije v vojno internirali v Pisticcijo pri Tarantu, od tod je bil premeščen v Colfiorito v Umbriji in nato v Isornio v Campobasso. Ob očetovi smrti je dobil dopust, s katerega se v internacijo ni več vrnil. Ponovno je bil aretiran jeseni 1942 zaradi sodelovanja z narodnoosvobodilnim bojem, zlom Italije je dočakal v goriških zaporih. 1940 pa je tudi Šinkovca nekdo prijavil, da širi med ljudmi slovenske knjige. Policija ga je s prijaviteljem soočila,⁹ potem pa ga je konfinirala kot jugofila. Novico o napadu fašističnih sil na Jugoslavijo je izvedel iz zvočnikov, v živinskem vagonu v Padovi. Novica ga je močno prizadela. Prišla je kot »strela z jasnega« in prinesla grenko razočaranje. Dotlej so Primorci verjeli, da bo Jugoslavija obračunala z Mussolinijevo Italijo. Še bolj razočarani pa so bili, ko je Jugoslavija razpadla v nekaj dneh. – Nastanili so ga v Mantovi, pozneje pa so ga premestili v hribovsko vasico Ploaghe na Siciliji.

Ko pregledujemo naporno Šinkovčevo literarno pot, spoznamo, da je bilo skrbno Bevkovo mentorstvo koristno in uspešno. Čeprav je Bevk

⁷ France Bevk, Mrak za rešetkami, str. 121.

⁸ n. d., str. 122.

⁹ Šinkovec o njem pripoveduje, da je omenjeni avanturist postal 1943 predsednik okraja na osvobojenem primorskem ozemlju in da si je sam napisal karakteristiko. Podatek dokazuje, da je tedanja oblast postala nanj pozorna.

posamezne prispevke zavračal, ga je prepričljivo vzpodbujal in Šinkovec mu je zaupal in sledil. Bevk mu je priznal darovitost, vendar je bil še odločno premlad in brez izkušenj za pomembno literarno sporočanje. To mu bo dalo življenje. Pisal mu je: »*Da se boste z lahkoto izražali tudi bolj umetno, bo prišlo samo od sebe, a siliti se ni treba. In za vajo opisujte raje kak dogodek, ki ima trdno vsebino, tako snov, ki ste jo izbrali Vi, je za začetek težka.*« Bevk in Finžgar sta bila, kljub kritičnosti, edina posrednika Šinkovčevih pesmi uredništvom takratnih literarnih glasil. Po Bevkovi zaslugi je prišlo do prvih objav Šinkovčevih pesmi v *Koledarju Goriške matice*, pesmi pa so priobčevali tudi v Ljubljani v *Vrtcu*, *Mladiki*, *Mladem jutru*, *Slovenčevem koledarju* (1941) in drugod. Šele po vojni, ko je bil na ljubljanski slavistiki, je prišel v Narodni in univerzitetni knjižnici do *Vrtca* in drugih revij in do svojih prvih objavljenih pesmi. Tedaj si jih je tudi prepisal. V *Vrtcu* je začel objavljati 1935. leta (*Žetev*, *Vrtec*, 1935, št. 10; *Kimavec*, 1936, št. 1; *Listopad*, 1936, št. 3; *Pot k polnočnici*, 1936, št. 4–5; *Svetnonočna*, 1937, št. 4–5). Pesmi govorijo o kmečkem življenju in o kmetovem miselnem svetu. Le ena pesem je nastala verjetno pod vplivom slovenske socialne stvarnosti. To pa je dokaz, da je Šinkovec sledil tedanjim slovenskim literarnim tokovom in da je s takim pisanjem soglašal. Objavljena je bila v *Slovenčevem koledarju* 1941 (*Večer v Trbovljah*, str. 175). Vse pesmi je podpisal s krstnim imenom in priimkom (Adolf Šinkovec), le slednjo pesem je, po premisleku – na lastno željo, še verjetneje pa po premisleku uredništva – podpisal kot rudar, kot eden izmed trpečih. Tako so ravnali zaradi Italijanov in zaradi morebitnih posledic, ki bi jih pesnik lahko imel. Dokaz, da je imel v mislih idrijski rudnik živega srebra, je tudi verz: »*živosrebrne oči se blestijo iz sanj ...*«. Socialna kritičnost v dobi fašistične ere ni bila zaželena.

Iz obdobja obiskov pri Bevku je tudi naslednji doživljaj. Pripovedoval ga je podrobno tudi meni, na nekem nedeljskem izletu čez Pasjo Ravan nad Škofjo Loko. Le za las je manjkalo, da ni na povratku, iz obiska pri Bevku, onemogel, zmrznil v Bendijskih jamah. Zaradi dramatičnosti pripovedi se mi je dogodek vtisnil v spomin. Iz Čepovana, do koder se je pripeljal z avtobusom, je nadaljeval pot peš. Pred odhodom iz Bevkovega stanovanja, je šla njegova žena Davorina h kuhinjski omari in mu dala pomarančo za na pot. Šinkovec se je za njo zahvalil in jo spravil v suknjičev žep. Potem je na njo pozabil. Pot iz Čepovana ga je vodila na Vrata, kot se imenuje sedlo nad vasjo, in potem skozi mraz in zamete po samoti čez Kobilico v Dolnjo Trebušo,

v dolino Idrijce. Na poti je omagal. »*Le za las je manjkalo,*« je pripovedoval, »*da nisem onemogel zmrznil.*« Tedaj je otipal v žepu pomarančo. Pojedel jo je in se osvežil. Pomaranča mu je rešila življenje. – Do Davorine je gojil posej posebno hvaležnost. Pripoved me je prizadela, kraje sem dobro poznal; sam sem doživel nekaj podobnega in na meči nosim iz mladosti še danes sledove opeklin. Rekel sem mu, da je njegova dolžnost do rojakov, da dogodek opiše. Prikimal je, ravno basal si je svojo pipo. – Pozneje je doživetje objavil v jeseniških *Listih*.

Septembra 1942 je bil zaradi bolezni odpuščen, trdno odločen, da se na Sardinijo nikoli več ne vrne. V teh krajih je precej razsajala malarija. Medtem so se na Primorskem pojavili parizani. – Prvi partizan, ki ga je Šinkovec srečal na Vojskem, je bil aktivist Cveto Hvala, po njegovi aretaciji pa je imel povezavo z Jakom Platišem-Francem. Ko se je prvič sestal s partizansko patruljo, jim je izročil orožje, tri avstrijske karabinke z naboji in dva revolverja. Do 16. februarja 1943 je bil vojaški referent. Tedaj so karabinjerji obkolili Šinkovčevo domačijo in ga aretirali. Dolžili so ga, da je pripravil napad na vojaško postojanko v Zakrižu pri Cerknem, v tem napadu je bilo ranjenih trideset italijanskih vojakov. Usodno zanj je bilo, da je nek partizan, ob napadu, izgubil listnico s fotografijami iz Mantove, na eni je bil, s skupino Cerkljanov, tudi Šinkovec. Ko so ranjenemu vojaku pokazali fotografijo, je menda pokazal nanj in povedal, da ga je ob napadu ranjenega obvezal. Obtožili so ga hudih protidržavnih zločinov, zbrali pa so tudi obtožbe iz prejšnjih let. S težavo in s pričami mu je uspelo dokazati, da pri napadu na Zakriž ni bil navzoč. Zagovarjal se je, da je bil tega dne na Vojskem, v gostilni Gnezda, kjer so sklepali neko trgovsko pogodbo. Prisotni so bili tudi karabinjerji, na katere se je skliceval in jih klical za priče. Pri tem mu je pomagalo naključje. Omenjeni dogodek je bil 27. januarja, napad pa dan prej, 26. januarja. Kljub pričevanju slovenskih prič jim karabinjerji niso verjeli, dokler niso pogledali tudi omenjene pogodbe, ki je bila pomotoma datirana s 26. januarjem. Tako si je rešil življenje. Če bi mu krivdo dokazali, bi ga ustrelili na mestu, kjer je omenjeni napad potekal. 23. marca 1943 so ga iz vojaškega zaporja premestili na kvesturo z namenom, da ga pošljejo k vojakom. Najprej je bil zaprt v Idriji, potem poldrugi mesec v Cerknem. Razmere v Cerknem so bile težke. Ves čas je bil v samici, podobni ledenici. Tedaj so nastale tudi prve Šinkovčeve partizanske pesniške izpovedi. Čeprav je bilo v ječi prepovedano pisati, je po

naključju našel v celici košček svinčnika. Ker ni imel papirja, je na steno napisal nekaj pesmi, nekaterih se je potem naučil na pamet in so bile pozneje objavljene.

Po resničnem dogodku je nastala *Balada o Črtu*. Čeprav lirik, se je tedaj lotil zgodovinske snovi. Dogodek je želel ohraniti v zavesti ljudi, po taki obliki je pozneje posegel še večkrat. Pomeni mu višek predanosti času in dobi. V baladi opisuje smrt političnega komisarja Andreja Arka, ki se je ubil v taborišču Tolminskega bataljona na Oblaškem Vrhju. Fašisti so mu pozneje odsekali glavo in jo nosili po Baški grapi. Snov je značilna za čas, ki je bil za Primorje izredno krut in nečloveški. Ob požigu rojstne vasi 23. junija 1943 je dobil motiv za pesem *Zvesta žena*, Italijani so mnogo vaščanov Vojskega pobili, mnoge pa odgnali v zapore. Prav tako je nastal tedaj cikel pesmi, posvečen *Silviu Pelicu*. Pobudo zanj je dobil v prebiranju knjige Silvia Pelica, *Le mie prigionie – Moje ječe*. Šinkovec pripoveduje, da je ob pisanju, kljub temu, da je bil v ječi, občutil luč svobode, in da je ob pomoči literarnega ustvarjanja v duhu jadral kot »kondor po svetu«. In končno je v tem času nastala tudi znana pesem *Mlade smreke (Pogovor s smrekami)*, danes gotovo ena najbolj znanih Šinkovčevih pesmi. Njen nastanek je avtobiografski in zgovorno kaže njegovo takratno pesimistično psihično občutje. Pesnik se je zavedal svoje usode in se z rahlo tožbo poslavljaj od mladega življenja, predno je prišlo do sodnega preobrata.

Ker po premestitvi na kvesturo ni imel nikakih stikov z domom, je kot oproščenec zaprosil za dopust, da obišče starše, v resnici pa je hotel pobegniti k partizanom. 6. aprila 1943 je bila prošnja ugodno rešena, odpotovati bi moral z vojaškim tovornjakom, ki je bil prav tedaj namenjen na Vojsko. Nič hudega sluteč in vesel se je povzpел na tovornjak, a kmalu spoznal, da je zašel v past. Na tovornjaku sta bila tudi v italijansko uniformo oblečena denuncianta, bivša partizana. V enem je spoznal partizana z ilegalnim imenom Blisk. Ta je bil navzoč pri Šinkovčevi predaji orožja partizanski patrulji.

Pesnik pripoveduje, da ga je med potjo prepoznal in izdal.¹⁰ S tem se je začelo za Šinkovca še hujše trpljenje. Ponovno so ga obtožili za napad na Zakriž. Vendar ga zaradi spremenjenega političnega stanja

v državi niso ustrelili, temveč so ga poslali 9. maja 1943 v taborišče v Gradiški z namenom, da ga odpeljejo v Rim in tam obsodijo. Namero je preprečil padec fašizma in pozneje kapitulacija Italije. Pomembno je, da se je v Slovenskem primorju, kjer so fašisti četrto stoletja na silo, z vsemi mogočimi sredstvi vtepaali v glave zavest, da je Primorska »terra nostrissima«, čez noč, kot hiše iz kart, porušila italijanska oblast in se spremenila zlagana in na silo zgrajena podoba okupiranih slovenskih krajev. Po letih trpljenja in nasilja so se ljudem odprla srca in »na strežaj odpirala vrata«. Kapitulacija fašistične Italije je močno odmevala tudi v ječah, taboriščih in kazenskih bataljonih. Izginila je mučna napetost, med trpečimi je v trenutku zrasla samozavest, jetniki so tolkli po okovanih vratih in zahtevali svobodo.

Preplašeni ječarji so skraja oklevali in se zatekali k navodilom od zgoraj, a teh ni bilo. Šele po odločnem posredovanju partizanov so se ječe odprle. 10. septembra 1943 je bil Šinkovec osvobojen in še istega dne se je odpeljal v Gorico. Iz brezpravnih ljudi so se zaporniki nenadoma spremenili v zmagovalce. Pozneje je to pokomentiral: »Zdelo se mi je, da plavam v vznemirjenem valovanju splošnega ljudskega veselja.« Na poti proti Gorici so jih domala iz vseh cerkvenih zvonikov in tovarniških dimnikov pozdravljale slovenske in delavske zastave. Ko so zavili med hiše v Gorici, so si dali duška in zapeli Hej, Slovani! Nekdo jih je povabil v gostilno na Figelnov vrt. Dogodek je pozneje komentiral: »Kakšna sprostitev! Po treh letih trpinčenja in mraka spet sedeti s tovariši svoboden na gostilniškem vrtu ...«

Pravo razkošje svobode in hkrati obtožba nasilja!

Tedaj se je ustavil pred gostilniškim vrtom tovornjak s partizani, namenjen v Solkan. »Nisem pomišljal,« je Šinkovec pozneje pripovedoval. »Svojo revščino sem izročil v varstvo Ljubki Šorli¹¹ in se povzpел na tovornjak.« Ustavili so se v Solkanu na Solkanski cesti št. 26, pred stanovanjem Franceta Bevka. Našel ga je doma. Tudi on se je pred nekaj urami vrnil iz zapora. »V njegovem stanovanju je kraljevala primorska svoboda. Bilo je tako, da bi zapeli in zaplesali ...«, čeprav so solkansko železniško postajo medtem zasedli Nemci. Bevkova žena je pristavila kavo in jo prinesla na mizo. Tedaj je vstopil Bevkov znanec

¹⁰ To je varianta, ki jo Šinkovec v pripovedovanju o svojem življenju večkrat ponovi. V kroniki Oblaki nad sončno deželo pa pripoveduje, da ga je isti človek opazil skozi okno v kasarni in ga izdal.

¹¹ Učiteljica in pesnica, rojena 1910 v Tolminu, umrla v Novi Gorici 1993. Njenega moža Lojzeta, bil je narodni mučenik, so fašisti zastrupili. Bila sta narodna delavca na Primorskem in zavedna Slovenca.

Jurij Beltram in predlagal: »Alo, gremo v partizane!« Dogodki, ki so sledili, so bili brez odvečnega premišljevanja. »Bevka predlog ni presenetil. Posrebal je kavo, se nasmehnil in vstal. Čez nekaj trenutkov se je vrnil pripravljen. Davorini je naročil, naj uredi glede stanovanja, nato pa naj pride za njim. Slovo je bilo kratko, kot da odhajamo na bližnji izlet. Pred hišo smo sedli v italijansko vojaško koreto, kjer sta čakala šofer in partizan z brzostrelko. Že smo drveli proti Šempetru in Vogrskem, kjer je bilo zbirališče in je kar mrgolelo partizanov. Beltram je v naglici uredil nekatere nujne zadeve, nato smo se odpeljali proti Ajdovščini in spotoma srečali kolone razorožene, čez Sočo usmerjene italijanske vojske,« se je teh dogajanj pozneje spominjal Šinkovec. V prvem mraku so bili v Štomažu, tu je bil štab partizanske vojske. Večer so preživeli ob kresu nad vasjo, kjer je Šinkovčev znanec iz zapora, Štefan Bratina, odkopal iz zemlje sodček starega vina. Presenečenje večera je pripravil kurir, ki je prišel iz Kočevskega Roga in prinesel nekaj partizanskega tiska.¹²

V tem času je Šinkovec in ne samo kot človek, temveč predvsem kot pesnik, dozorel. Na to ga je vseskozi opominjal Bevk, življenjskega izkustva ni bilo mogoče izsiliti. Zdaj ga je imel dovolj. Poslej se kaže zrelost ne le na simbolni ravni. Kot partizan si je nadel ime Črtomir. Življenje mu je postalo odprta knjiga, znal je prisluhniti težavam ljudi, nihče se ni sramoval svoje bede, ko je v razkrivanju svojih težav iskal utehe pri sočloveku. Poslej je s tem imenom podpisoval vse svoje pesmi, tudi po vojni. Samo v prvih letih jih je podpisoval kot Črtomir A. Šinkovec. Bilo mu je blizu, tudi partizani so ga pogosto uporabljali kot ilegalno ime. Prvič se srečamo z njim v *Baladi o Črtu*. Kot Črt smo ga klicali med seboj, v razgovorih.

Pesnik Šinkovec je zorel v nenavadnem času, ki je trajno zaznamoval njegovo delo. To je bil čas nasilne italijanske okupacije in tihega odpora, ki je tlel med prebivalci. Zato je imel tudi narodno-osvobodilni boj za Slovence na Primorskem še poseben pomen. To ni bil samo boj proti fašizmu, temveč je pomenil tudi boj za trajno priključitev k matični domovini Sloveniji. – Tudi Šinkovec ostaja vseskozi predan in zavezan takemu boju.

V vsem tem času je bila nacionalna zavest na izredno zavidljivi višini, pripravljena na vsako žrtev. Hkrati so se Primorci moralno

¹² Črtomir Šinkovec, Jesen 1943 na Primorskem.

zgledovali po svojih ljudskih junakih (npr. bazoviških žrtvah, Simonu Kosu, Janku Premrlu-Vojku idr.), ki so zavestno žrtvovali življenje. Ta imena ostajajo svetli mejniki v življenju primorskega ljudstva. Že pred vojno pa so se izoblikovale tudi nekatere nove etične vrednote, ki jih dotlej nismo poznali, v narodnoosvobodilnem obdobju smo jih le dograjevali. Take junake je ljudstvo spoštovalo in ostajajo zgled domovinske ljubezni. Po njih so ravnali svoje življenje, dobijo pa mesto tudi v literaturi in ostajajo predmet literarne obdelave.

Kadar Šinkovec posega po taki snovi, ga pripoved in dogajanje silita v epiko. Blizu mu je moderna balada, kjer se z dogajanjem, predvsem pa s čustvom približa bralcem. S tem ohranja spomin, opisuje nezlomljivo moč in junaško smrt, ki jo komentira. V pripovedi kaže smisel za dinamičnost, upošteva psihološko in pripovedno napetost, hkrati pa besedno ekonomičnost, značilno za baladno slikanje.

V ustvarjanju v narodnoosvobodilnem boju so pomembne tudi pesmi s socialno tematiko in izpovedne pesmi. V pesmih s socialno tematiko opisuje navadno okrnjeno družino, z ženo in otroki ter bedo, za kar je kriva vojna. Še najbolj se je v vojnem obdobju približal tej problematiki v pesmi *Domačija*. Ob prebiranju takih pesmi pa lahko trdimo, da motiva ni izčrpal in da nekajkrat poseže v srž te problematike. Zadovolji se s tem, da ostaja na površju. – Vrh socialne pesmi je še vedno ostal v upodobitvi idrijskih rudarjev (*Tone Tratnik*), kot vemo, ga je ta problematika vedno zanimala. Njihovo življenje je poznal in z njim je sočustvoval.

Kot partizan nastopa tudi kot lirik, vendar v imenu bojevnike celote. Živo je opisoval občutja tipičnega stanja, le da je opisovanje manj izrazito. Vrh doseže v znani pesmi *Pogovor s smrekami*. Čeprav je Šinkovec vseskozi objavljali pesmi s partizansko tematiko v revialnem tisku, pa je dokaj pozno (1974) prišel do samostojne zbirke – vzrok za to je želja po izvirnosti in izpovedni kvaliteti. Njegova izpoved dobiva z njo trajnejšo umetniško vrednost.

Po vojni pa je dragocena predvsem njegova, v dobroto in ostanek kmetske starožitnosti zagledana in lirsko zasnovana pesem. Prav neverjetno je, da je kljub vojnim grozotam, ki se jim ni mogel izogniti, ostal zvest mladostnemu svetu, ki je bil del spoznanj o vrednosti človeka. Izpoved je lirično zasnovana, a čustveno raznolika, vedno pa optimistična in včasih tudi kritična. Včasih se v njej prešerno razživi kot pravi kmečki fant, in pozna tudi humor. V njej se pesnik odpre in sprosti, pred bralci so njegova najintimnejša čustva in občutki. Prav

zaradi tega sodim, da se je težko, predvsem pa počasi vživljal v mesto, v svet prevladujočih meščanskih razmer. V takih motivih je iskal in črpal moči za življenje prav na deželi, se polnil z lepoto in iskal v njih življenjsko ravnovesje. Čeprav se motiv kdaj ponovi, kar je dokaz, da ga je večkrat doživel, se vendar ne ponovi povsem. Pomembne so nianse v doživetju. Tak je slavospev ženski in moškemu in njunemu delu in je karakterno dognan. Ženske so v slikanju podobne drobnim in finim belim čipkam, ki jih z občutkom in ljubeznijo klekljajo radoživa vojskarska dekleta, ki jih delajo – kot optimistično pravi pesnik – za bodočnost, za »*nove zibke*« in ne za podobe vojne, za »*smrt, krik in požar*«. Moške pa pokaže kot manj sanjave, bolj v realizem naravnane in bolj zadržane. Prikaže jih ob delu, vendar ob citrah, ko brundajo – ne pojejo – z ženskami »*ljubavni napev*«. Pesmi so izraz radoživosti in življenjske sile, ki opaja, z narodopisnimi motivi pa bogati in utrjuje narodno zavest. – Ob tem ne moremo zanikati in prav je, da na to opozorimo, da se je Šinkovčeva pesniška izpoved bogatila in plemenitila pri Josipu Murnu-Aleksandrovu in Dragotinu Ketteju, pesnikih moderne. Predvsem se je bogatila po občutju in obsegu pesmi, v manjši meri pa z motivi. Njegovo poznavanje narave in kmečkega življenja je bilo bolj poznavalsko in suverenejše. V teh pesmih je Šinkovčevo sporočilo najzgovornejše, najbolj svojsko in najučinkovitejše. V motivih s kmetjsko tematiko dobi tudi čas dogajanja svojo vrednost. Dogajanje zaznamuje z letnimi časi in meseci, najpogosteje pa se opisano dogaja zjutraj ali zvečer. Ostaja pa zvest verzifikacijski tradiciji, lirsko pesem zaključí z nekaj kiticami, z več pa zrele realistične pripovedi. V to ga sili problematika.

Kadar se pa skuša v bolj sodobnejšem izpovednem iskanju, ostaja kljub nasprotnim težnjam okoren, iskan in vsebinsko nerazumljiv.

Skozi pesniški opus se izrisuje Šinkovčeva človeška in pesniška podoba. S časovnim odmikanjem trenutkov pa postaja čas etnološko zanimiv, kar je tudi izraz lastne nacionalne zavesti. Njegova pesem izzveneva v slavospev slovenski zemlji in njegovemu nosilcu, kmetu. Zelo kritičen in celo trpek je do družbene stvarnosti (*Nedeljski sprehod*), čeprav ostaja tudi zagovornik napredka. Njegova pesem izstopa iz slovenske lirike, sam pa ostaja eden naših najčistejših lirikov.

Sama po sebi se mu vsiljuje socialna tematika tudi po vojni. Bil je neizprosni kritik tudi povojnega časa, zlasti, ker je probleme občutil tudi sam.

Kritičen je bil tudi do dobe prvih razlik, ki so nastajala med ljudmi. Tedaj se njegova misel v pesmi skriva v ironijo in včasih v sarkazem.

V zadnjem času se je ukvarjal spet s prozo. Čeprav se je v mladosti posvečal predvsem njej, kar razbiramo iz Bevkovih pisem, se je začel v poznejših letih – verjetno že v mesecih zapora in konfinacije – ukvarjati samo s pesmijo. Ko se je pozneje spet vrnil k prozi, se ni začel ukvarjati s fantazijsko prozo kot nekoč, temveč s spominskimi doživetji. Življenje je bilo zanj, predvsem v obdobju narodno-osvobodilnega boja, tako bogato, da je moral poseči v spomine. Pisanje je simpatično, vseskozi grajeno na osebni izkušnji. Tudi v tem pa izstopa opisovanje trpljenja primorskega ljudstva. Iz težav ga često rešujejo izkušnje, lastno trdo življenje, tesna navezanost na naravo in poznavanje pokrajine. Bogata dramatična doživetja delajo pripoved človeško, toplo in zanimivo. Nastala bi velika škoda, če bi ostalo tovrstno delo prezrto.

Tudi v ocenah sodobnikov se skuša vživeti vanje in prisluhniti njihovim življenjskim izkušnjam. Ker so to znani ljudje, skuša prodreti v jedro dogajanja. Zato so tudi prispevki te vrste vedno zanimivi.

Nekaj časa je ostal v Štomažu pri Ajdovščini, potem pa je odšel v domače, idrijsko okrožje z nalogo, da bi pomagal izpeljati mobilizacijo. Ko pa je bila nemška ofenziva na vrhuncu, je dobil naročilo, da mora iz Mrzle Rupe prepeljati na varno pokrajinsko partizansko poveljstvo. Pripeljal jih je na samotno kmetijo na Vojščici. Čeprav Bevk ne govori o podrobnostih, pa to pot opisuje: »*Drugi dan smo se premaknili na Vojščico, samotno kmetijo nad Oblakovim Vrhom, v višini kakih tisoč metrov. Redke zaplate njiv tu le pičlo rodijo, obširne pa so senožeti in skaloviti pašniki, porasli s skupinami grmovja in drevja. S tiste višine je v jasnih dneh širok razgled na Cerkljansko kotlino, proti Blegošu, na Porezen, Šentviškogorsko planoto in na Julijske Alpe v ozadju.*

Ta dan ni bilo razgleda. Višine Vojskega so bile zavite v meglo, ki se je trgala v velikanskih kodeljah in plezala po obronkih. S položnega brega smo se spustili v dolinico Gačnika, gorskega potočiča, in plezali po strmih obronkih do položnih trat z jesenskim zelenjem. Črede govedi so mulile zadnjo travo in nihale z glavami v taktu ubitih glasov težkih zvoncev. Nad nami so brneli zrakoplovi, ki so se zdaj pa zdaj prikazovali med meglami in oblaki in zopet tonili v njih. Iskali so partizanske čete še ves tisti dan: šele drugo jutro je bilo nebo zopet mirno.

Kmetija se nam je prikazala iz megle šele na nekaj korakov. Hiša, velika kot kaka graščina, obširna gospodarska poslopja, v bližini bajta za gostače. Tako prostorne kmečke izbe dotlej še nisem videl, vendar je bila pretesna za nas. Na veliki peči se je sušil arhiv, ki ga je patrola prinesla iz vrtače v Kozjih Stenah, kjer smo bili napadeni. Nemci so bili le na pol izropali naše taborišče. Bržkone se jim je hudo mudilo. Arhiv so razmetali in ga steptali v blato. Bili smo ga veseli. Marsikatera podrobnost iz tistih prvih dni je bila rešena pozabljenja. Žalostne pa so bile novice, ki so po končani ofenzivi kapljale od vseh strani.

Šola v Štomažu je bila požgana; njena počrnela okna so nato do konca vojne slepo strmela v dolino. Množični pokol na Čavnu ljudem nikoli več ni šel iz spomina. Črna pogorišča povsod na Vipavskem in na Krasu; po našem umiku je gorelo tudi na Dolu in na Predmeji. Vsaka hiša, ki je dišala po partizanih, se je zavila v plamen.

Primorci so doživeli svoj ognjeni krst. Konec je bilo dni 'prve svobode', kakor smo pozneje imenovali razdobje med zlomom Italije in nemško ofenzivo, prišel je čas težkih preizkušenj ...¹³

V skupini je bilo celotno takratno primorsko politično vodstvo (PNOO), predsednik dr. Joža Vilfan, podpredsednik France Bevk, tajnik dr. Aleš Bebler in člani dr. Danilo Lokar, Anton Velušček, Jaka Štucin-Cvetko, Jože Tejkal-Planinc, predstavnik ZSM in predstavnica SPŽZ Pavla Colja.¹⁴

Šinkovec pripoveduje, da je ostal v partizanski vojski do meseca novembra 1943. Tedaj ga je Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor imenoval za referenta za prosveto in šolstvo v idrijskem okrožju. Hkrati je bil izvoljen za tajnika narodnoosvobodilnega odbora na Vojskem. Delo je opravljal do poletja 1944, ko je zbolel za tuberkulozo. – Vzrok so bile prestane posledice in nevzdržne razmere v italijanskih zaporih v Cerknem.¹⁵ Da bi okreval, je prevzel službo učitelja v Gorenji Trebuši, hkrati pa je bil dopisnik agencije Tanjug. Bilo pa je absurdno misliti, da bi bolezen, ki je zahtevala urejenost, nego in čas, v vojnih razmerah in stradežu mogel pozdraviti. Seznam učiteljev severnoprimskega, srednje-

primorskega in zapadnoprimskega okrožja navaja, da je bil učitelj pripravnik. Z njim je na šoli poučevala Vanda Kofol, prav tako učiteljica pripravnica. Zanimiva je njegova ocena tega poklica, ki pojasnjuje tudi njegovo namero za odločitev zanj. Bilo je toliko bolj pomembno, ker je nastala ocena kmalu po vojni. Bila je pravična in polna spoštovanja: »Nešteto je bilo težav in ovir, toda ljubezen do slovenskega jezika je mlademu učiteljstvu vlivala vedno novih moči, da je samozavestno vztrajalo na svojih mestih. Zato smo lahko vsi, ki smo se v tistih hudih, a velikih časih ukvarjali s prosveto in kulturo, lahko ponosni na svoje delo. Opravljali smo ga neusposobljeni, toda to pomanjkljivost smo nadomeščali z izredno požrtvovalnostjo in ljubeznijo do napredka svojega rodu.« Na delo, ki ga je opravljal v tako težkih časih, je lahko ponosen. Opravljanje tega poklica je bilo pri Nemcih, slovenskih domobrancih in drugih sovražnikih zvezano z velikim tveganjem in življenjsko nevarno. – Iz omenjenega poročila tudi izvemo, da je bil Šinkovec edini očividec, ko je 25. februarja 1944, v napadu nemške zasede, padel učitelj Drago Pustišek, referent za prosveto; tedaj pa je bil ranjen tudi Šinkovec. Vračala sta se z učiteljske konference na Ledinah. Najbolje, da to slišimo iz pisateljevih ust. Pripoved je pretresljiva in vredna, da jo spoznamo!

»Glej, po tej poti sem zadnjič hodil z učiteljem Dragom Pustiškom 24. februarja 1944. Pozno zvečer sva se oglasila pri župniku Žagarju na Ledinah. Postregel nama je, kakor je vedel, da se postreže lačnemu partizanu.« Ko sva povečerjala, nama je dejal:

'Danes sem pokopal že osemindvajsetega partizana, očeta osmih otrok. Nemci so bili obkolili vas in ... Svetujem vama, da gresta prenočit v Mrzli Vrh.' Upoštevala sva opozorilo in v jasni mrzli februarski noči krenila na pot.

Naslednje jutro sva se poslovila v gostoljubni hiši. Poslovila sva se od mladih deklet – bogve, kje so danes in kaj počno? V Koritah sva bila z Dragom namreč sklicala okrajno učiteljsko posvetovanje. Potekalo je v najlepšem redu. Ko sva se popoldne vračala čez Mrzli vrh, se je Drago ustavil in zazrl proti daljni Ljubljani in pripovedoval o svoji mladi ženi ter o dveletnem sinčku. Ljubljana je ždela v daljavi kot dežela sanj. Na ovinku sva srečala kurirja. 'Ni nobene nevarnosti.' je dejal. Stopila sva še deset, dvajset korakov. Možaka, ki sta pri Likarju v Javorjevem Dolu žagala drva, sta dajala s kretnjami rok neka znamenja ... Za hišo sva opazila vojake.

¹³ France Bevk, Pot v svobodo, str. 97, 98.

¹⁴ Črtomir Šinkovec, Oblaki nad sončno deželo, str. 176.

¹⁵ Tuberkuloza je bila v rodu. Pesnik navaja, da sta mu za tuberkulozo umrla strica po materini strani, bolezen pa je bila tudi v očetovi družini.

‘Nemci!’ sem šepnil grozljivo in skočil pod obronek v sneg.

‘Partizani!’ je dejal Drago. ‘Da, naši so!’ Besede je presekala brlzig. Oglasil se je ‘šarec’ in Drago je obležal v okrvavljenem snegu. ‘Šarec’, mu je onemel v ustah tople besede o mladi ženi in dveletnem sinčku.» (Od Idrije do Vipave, str. 308, 309).

Nemci so Šinkovca zajeli, Pustišek pa je bil prva smrtna žrtev med učitelji na Primorskem. Šinkovca so odgnali na idrijski grad, vendar so ga po štirih dneh, ko mu niso mogli ničesar dokazati, izpustili. – Njegovo ime pa se v dokumentih omenja še enkrat, v zapisniku, o konferenci referentov za ljudsko prosveto in okrožnih šolskih nadzornikov za slovensko Primorje, ki je bilo 19., 20. in 21. maja 1944. Šinkovec se je konference udeležil kot predstavnik idrijskega okraja. Tedaj (21. maja) so pod točko razno sprejeli sklep, da skliče okrožni referent za ljudsko prosveto učiteljstvo za Idrija-mesto, kar dokazuje, da je moral Šinkovec o učiteljski problematiki v mestu izčrpno poročati.

Ves ta čas je sodeloval s pesmimi v partizanskem tisku. Pesmi je objavljajl v *Partizanskem dnevniku*, *Triglavskih razgledih*, *Učiteljskem listu* in *Pionirju*. Vzbudil je pozornost tudi Mileta Klopčiča v Beli krajini, ki je dve pesmi (*Smreke* in *Matere, sestre, ljubice*), pod psevdonimom Črtomir, uvrstil v antologijo *Pesmi naših borcev* (1944, ponatis 1945). Omembe vredno je, da je Klopčič objavil tudi razmišljujočo pesem *Smreke*, ki je bila v nasprotju s tedaj uveljavljeno zahtevo nekaterih po »partizanski brezi«. Klopčič jo je, verjetno, objavil v dokaz svojega zagovora po pravici do izpovedne pesniške svobode, in da se je do tedaj med pesniki tudi svobodno razmišljalo. Januarja 1944 je bil tudi odlikovan za literarno delo v IX. korpusu. V narodnoosvobodilnem obdobju je bila to prva taka odlika za literarno delo. Razumljivo je, da je vzpodbujen po takem priznanju pozimi 1943-1944 pripravljajl samostojno pesniško zbirko. Naslovil jo je *Partizanske pesmi*.^{15a} Zbirko je še v rokopisu poslal Pokrajinskemu komiteju KPS za Slovensko primorje, od koder je dobil potem pohvalno pismo s pripombo, da je z nekaterimi popravki godna za natis. Pripombe so imeli, med drugim, na neko pesem o kralju Matjažu, objavljena je bila v *Učiteljskem tovarišu*. Namero je preprečila nemška ofenziva ter Šinkovčevo

^{15a} Pisna izjava Črtomira Šinkovca, 13. novembra 1959.

odlašanje s popravo posameznih pesmi. *Partizanske pesmi* je poleti 1944 izročil Stanetu Dominiku; ob ofenzivi so jo skupaj z drugim arhivom shranili v vlažnem bunkerju, pozneje pa so ga zgrešili.^{15b} V junijskem požigu sedmih cerkljanskih vasi ter vseh hiš, raztresenih po Šebreljski planoti – delo Nemcev in domobrancev, kar je pesnik doživel – je dobil snov za cikel *Šebrelje*. Z njim je Šinkovec podal še danes pretresljivo podobo trpljenja domačinov in obtožujočo podobo okupatorjevih zločinov.^{15c}

S pesmimi je propadel tudi Šinkovčev dramatski opus, tako tridejanjska drama neznanega naslova, prav tako pa tudi več skečev – o Šinkovčevih skečih govori tudi Bevk – nastalih v zvezi z aktualnimi političnimi dogodki npr. v zvezi z volitvami v organe ljudske oblasti, v zvezi z razpisom ljudskega posojila, v zvezi z mobilizacijo in v zvezi s skrivaštvom. Čeprav se je tudi to v omenjenem bunkerju izgubilo, so ostali dramski prizori kljub temu živi. Na osvobojenem ozemlju so se uprizarjali, uprizarjali pa so jih tudi po osvoboditvi.^{15d}

Niso pa izostali v tem času tudi stiki s Francetom Bevkom. Vzdrževal jih je Bevk, kljub vojni pa so ostali strokovni in literarni, kot je dopuščal svojski čas. Tudi v teh dneh je bil Bevk iskren, odkrit in človeško topel. Korespondenca med njima nudi vpogled v Bevkovo »drobno« delo, tega je bilo zelo veliko in še danes je ostalo neprevrednoteno, čeprav bi zaslužilo, da bi ga ocenili: z veliko ljubezni se je loteval prosvetnega dela v pokrajini, bil je pobudnik kulturnih publikacij, ki so ponovno nastale na Primorskem. Prav po Bevkovi zaslugi se je, po petindvajsetih letih, Primorska ponovno tvorno vključila v vseslovenske kulturne manifestacije, odprta pa je bila tudi za pobude od drugod. Pisma hkrati dokazujejo, s kakšnimi problemi so se srečevali v kulturno osiromašeni pokrajini, kjer je primanjkovalo slovenskih knjig. – Še naprej pa je živo spremljal Šinkovčevo literarno delo, hkrati pa seznanjal z nekaterimi kulturnimi manifestacijami v pokrajini in ga pri tem prosil za pomoč, poznal je Šinkovčevo ljubezen do knjig. Prvo Bevkovo pismo je nastalo 25. oktobra 1943. Tedaj je pisal: »Pisati sem ti hotel zaradi sledečega: pri štabu za Zapadno Slovenijo izdajo publikacijo, ki prinaša gradivo za javne nastope po naših četah

^{15b} o. vir.

^{15c} Pozneje ga je objavil v Koledarju Gregorčičeve založbe za leto 1947, Trst, 1946, str. 70.

^{15d} o. vir.

(pesmi za deklamacije, kratke igrice, a tudi črtice in novelice). Ker vem, da Tvoja muza ne miruje tudi v teh časih, in kljub delu, ki Ti je naloženo, Te prosim, da mi pošlješ v zgoraj označeni namen kako pesem ali prozo, da jo izročim uredništvu. Kak prispevek bom dal tudi jaz, četudi moje pero v teh okoliščinah ne teče preveč gladko. Spoznavam vedno bolj, da se staram in da je potreben mir in potrebna komoditeta.«

Šinkovec je na prošnjo odgovoril in 6. novembra se mu je za pošiljatev zahvalil, sporočil mu je, da se je odločil samo za pesniške prispevke, hkrati ga je priznavajoče vzpodbudil. Pismo ga kaže, da je bil tenkočutni spremljevalec njegovega dela: »Lepa hvala za poslane pesmi. Priznati moram, da si zelo napredoval, odkar sem zadnjič imel kaj tvojega v rokah. To so poleg študija naredile življenjske izkušnje in prepričan sem, da boš s časom še bolj dozorel in nam zapel pesmi, da jih bomo veseli.« Vendar je tudi tu nastopal spet kot mentor. Poslej se je Šinkovec kot pesnik začel samostojneje razvijati. Pesmi, ki niso bile »kolikor toliko« primerne za propagandne namene, mu je vrnil. Hkrati pa ga je vzpodbujal pri delu v šolstvu, za zgled v organizacijskem smislu mu je postavljaj razmere v šolstvu na Cerkljanskem.

Naslednje pismo je sledilo 12. novembra. Vzrok zanj so bile Šinkovčeve pesmi, ki jih je dala tovarišica Mara (Rupena?) Bevku pred svojim odhodom na Dolenjsko. Ker je Bevk nekatere pesmi poznal, je spregovoril le o tistih, ki so mu bile nove in novejšega datuma. Prve je ocenil za priložnostne, druge pa so bile potrebne dodelave. Pohvali pesem *Zdrava, mati*. Vendar je priložnost za pisanje izkoristil še za konkretno prošnjo. Ker je vedel, da je Šinkovec ljubitelj in zbiratelj slovenskih knjig – pred vojno ga je sam vzpodbujal k temu – se je do njega obrnil za pomoč. Da bi lahko dostojno počastili petindvajsetletnico smrti Ivana Cankarja, bi potreboval nekaj Cankarjevih knjig, iz njih bi njemu v spomin ponatisnili primerne sestavke za recitacijske prireditve. Potreboval bi knjige *Erotiko*, *Moje življenje* in *Podobe iz sanj*. Posebno rad pa bi dobil Skrbniškovo dramatisacijo *Hlapec Jernej in njegova pravica*, čeprav bi bil primeren tudi nedramatizirani *Hlapec Jernej*. Zato ga je prosil za katero omenjenih del, moral bi mu jih pa čimprej poslati. Ker je nameraval o Cankarju pisati, je bilo na koncu še vprašanje: »Ali je bil Cankar rojen 1878? Umrli je 1918, toda katerega dne?«

Šinkovec mu je nekaj knjig poslal. Razen Cankarja je Primorska v tem letu počastila še sveta brata Cirila in Metoda, stoletnico rojstva

Simona Gregorčiča in Josipa Jurčiča, zlasti slovesno so počastili Gregorčiča tudi s spomini in razpravami v *Partizanskem dnevniku*, s posebno brošuro z življenjepisom, avtorica Milena Mohorič, in izborom njegovih pesmi ter uglasbitve nekaterih pesmi za zbor.

Šinkovec je prošnji ustregel, saj se mu je Bevk 19. decembra 1943 zahvalil za poslane knjige. Pošiljki pa je Šinkovec priložil še *Slovenski pravopis*, prepričan, da mu bo kot pripomoček koristil. Dobil ga je iz Bele krajine. S tem mu je zelo ustregel in Bevk se mu je za to zahvalil: »Posebno vesel sem bil 'Slovenskega pravopisa', za katerega se Ti posebej zahvaljujem. Mi, ki smo tu, pri uredništvu osrednjih glasil, ga res nujno potrebujemo. Vedno je treba komu dokazovati, da se ta in ta beseda piše tako in ne drugače. Pa tudi meni se včasih porodi kak dvom. Saj ne boš hud, če Ti ga ne bom takoj vrnil. Tiste redke knjige, ki jih imamo, nam res prav pridejo.« Na koncu sledi še opravičilo: »Večkrat bi Ti pisal in obširneje, a imamo res mnogo dela. Je to drobno delo, po večini uradno in žurnalistično, a danes zelo potrebno. Saj zadnji zunanjepolitični dogodki pomenijo zmago partizanskega gibanja. Pa tudi notranje dobro napredujemo. Mnogi, ki so doslej oklevali, a so v svojem bistvu pošteni, prestopajo k nam.«

22. januarja 1944 mu je spet pisal. Potreboval je gradivo za 100-letnico rojstva Josipa Jurčiča. Na Muljavi so jo počastili obletnico z odkritjem spominske plošče na rojstni hiši. Potreboval je roman *Deseti brat* ali njegovo dramatisacijo, povest *Jurij Kozjak* in katero Jurčičevo pripovedno pesem. Na vsak način pa bi potreboval *Desetega brata*, brez njega ne more ničesar. Pismo zaključuje: »Knjige lahko izročiš kar donašalcu tega pisma. Vrnili Ti jih bom v nekaj dneh. Pa oprostite mi za neprestano nadlegovanje!« Šinkovec mu je ustregel in Bevk je dobil naprošeno z obratno pošto. Poslal mu je *Desetega brata*, opozoriti pa ga je moral tudi na pesem *Zaklad*; pismu je priložil tudi nekaj svojih pesmi; Bevk se mu je za vse zahvalil že naslednjega dne, 23. januarja, dokaz, da mu je bil za pošiljatev hvaležen. Pisal je: »Prav lepa Ti hvala za poslane knjige. Vsaj nekatere Ti bom prav kmalu vrnil, da se ne porazgubijo.« Nato spregovori o svojih namerah: »Dramatiziral bom neki prizor iz 'Desetega brata', rad bi imel še eno Jurčičevo pesem. Pošlji mi 'Zaklad' in še kako drugo njegovo pesem, pa te knjige najbrž nimaš.« Hkrati mu je pisal tudi o pesmih, ki jih je poslal: »Tvoje pesmi bom oddal kakemu listu in poskrbel, da Ti potem pride v roke. Tudi 'Triglavske odmeve' ti pošljem, kadar jih zopet kje staknem.«

Zadnje Bevkovo pismo je nastalo 28. aprila 1945. Tudi to je bilo v zvezi s Šinkovčevim literarnim delom. Pisal je: »Z zanimanjem sem prebiral Tvoje pesmi, ki ti jih vračam, članek pa sem oddal Partizanskemu dnevniku. Škoda, da zaradi zunanjih dogodkov, ki mi kopičijo delo, nikakor ne utegnem, da bi se spuščal v podrobno analizo in oceno tvojih pesmi. Lahko pa rečem, da se pri njih opaža viden napredek, nekatere so doživljene in jim ni mogoče oporekati doživetja in lepote. Drugim pa se opaža naglica in razvlečenost. Vsekakor napreduješ in upam, da se boš v rednih razmerah razvil do popolnosti.« Pismo je tudi drugače zanimivo. Zaradi Bevkove prezaposlenosti se končuje njegovo formalno mentorsko delo, v celoti dragoceno in skrbno opravljeno.

Poslej se je Šinkovec obračal do Bevka občasno, vendar sta ostala vseskozi v spoštljivo prijateljskih in nenehnih stikih.

Po osvoboditvi slovenskega Primorja je bil Šinkovec nekaj časa v Gorici, zdravil se je za posledicami tuberkuloze; ko je okreval, se je prijavil za prosvetno pedagoški tečaj, namenjen učiteljem, potem pa je bil v Trstu. Bil je referent za šolske knjige pri Pokrajinskem narodnoosvobodilnem odboru za slovensko Primorje. Dodeljen je bil pisatelju in učitelju Jožetu Pahorju.¹⁶ Sourejal je *Prosvetni vestnik*, bil referent za prozo na Radiu Trst in tajnik Gregorčičeve založbe. Tu je ostal dve leti. Pri delu je spoznal, kako mu manjka ustrezna izobrazba; po odhodu slovenske vojske iz Trsta so se spremenile tudi razmere v mestu. Izginila je »osvobodilna idila« in znova so »planili na dan, kakor podgane iz kanalov, fašisti in začeli staro pesem narodnostne mržnje in šovinizma«. ¹⁷ Zaprošil je za trimesečni študijski dopust, ki mu je zadostoval za dokončanje nižje gimnazije, potem pa še za enoletni dopust, da je opravil veliko maturo v Postojni. »Sive lase« mu je povzročala le matematika. Življenje v Postojni brez sredstev za preživljanje je bilo zaskrbljujoče. To je zaupal dr. Vladimirju Bartolu, on pa je, s posebnim namenom, o tem obvestil Franceta Bevka. Domnevam, da je le-ta nemudoma poskrbel zanj, ko je izvedel, v kakšnih razmerah se nahaja, in mu, 29. januarja 1947, ko je uredil v zvezi s tem nekatere stvari in poskrbel zanj, tudi odgovoril: »Tovariš Bartol mi je povedal o tvojih težavah. PNOO ni v tem pogledu nič kriv. Ob tvojem odhodu so Ti povedali, da je to trimesečni brezplačen dopust,

¹⁶ Ustni izjavi Jožeta Pahorja in Helene Grmek, podala sta jih 29. oktobra 1951.

¹⁷ Pisna izjava Črtomira Šinkovca Jožetu Župančiču, 12. novembra 1964.

Pesnikova rojstna hiša na Vojskem.

Marec 1959.

V Radovljici pri Vladimirju Pavšiču – Mateju Boru.

Z Antonom Ingoličem na recitaciji za bralno značko med šolsko mladino na Koroškem. (Prvi od leve s klobukom prof. Stanko Kotnik.)

ki ga po predpisih ne smejo prekoračiti, ker morajo odgovarjati za vsak izdelek. Seveda s tem ni rečeno, da smo ravnodušni do Tebe in da Ti ne mislimo pomagati. Danes sem pisal Društvu slovenskih književnikov, da Ti izposluje podporo za nadaljnjih šest mesecev, da boš lahko dovršil študije. Sam bom stvar tudi osebno podprl, da bo uspela.»

Bevk na obljubo ni pozabil in že 18. februarja 1947 mu je lahko sporočil, kaj mu je uspelo urediti: *»Upam, da sem Tvojo zadevo uredil. Na Ministrstvu prosvete so mi obljubili, da dobiš štipendijo po 1000 din na mesec, počenši od januarja letos pa do oktobra, torej za deset mesecev. Mislim, da bo to za silo zadostovalo. Obljubili so mi, da Ti nakažejo direktno v Postojno. Ako bi se stvar zataknila, pa mi sporoči, da bom znova podrezal.«*

V jesenskem roku (septembra) je opravil veliko maturo, 12. septembra 1947 pa se je vpisal na slavistični oddelek filozofske fakultete v Ljubljani. Odločil se je za študijsko skupino, ki je imela kot glavni predmet slovenski jezik s književnostjo, kot drugi predmet pa ruski jezik s književnostjo, skupino, ki je bila v tistem času med mladimi zelo aktualna in priljubljena. – Tedaj sem ga spoznal tudi jaz.

Pa tudi sicer je bil Šinkovec v zvezi z Bevkom, ki se je medtem umaknil iz Trsta v Ljubljano. V zapuščini se je ohranilo dvoje Bevkovih pisem, tako 5. marca in 17. aprila 1947. Tedaj mu je Šinkovec sporočil svoje pripombe na Bevkov odlomek vojnih spominov, *Pot v svobodo*. Bevk mu je na pripombe odgovoril: *»V spominih 'Pot v svobodo' te res nisem omenil, ker so to samo odlomki in tudi ne nameravam omenjati vseh podrobnosti. Spomnil se bom najinega prvega srečanja na Vojskem, ko bom spomine napisal do kraja in jih pripravil za knjigo.«*

V tem času se je Šinkovec tudi ukvarjal z mislijo, da pripravi natis svojih pesmi in jih ponudi kateri izmed ljubljanskih založb. Zamisel v tem času ni nenavadna, svoje pesmi so pripravili pisatelji, ki so bili njegovi študijski kolegi na slavistiki, Ivan Minatti (*S poti*, 1947), Ada Škerl (*Senca v srcu*, 1949), Jože Šmit (*Srce v besedi*, 1950), pozneje pa še Lojze Krakar. Z zamisljo se je ukvarjal intenzivno, saj se je za spremno besedo obrnil do Franceta Bevka. Domnevam da zato, ker je bil poznavalec njegovega življenja, ta korak pa mu je velevala tudi hvaležnost za vse, kar je storil zanj dotlej. V prošnjo je Bevk brez pomisleka privolil in 2. januarja 1947 je odgovoril: *»Kar se tiče uvodne besede v Tvojo zbirko pesmi, ako se Ti zdi potrebno, Ti rad napišem nekaj besed ali par strani. Saj bi to ne bila nikaka razlaga Tvojih pesmi,*

ampak nekaj bolj splošnega, vendar bi rad imel zbirko v prepisu pred seboj. To mi sporoči, kdaj bi uvod potreboval in če se založnica strinja s tem.»

S to zamislijo se je Šinkovec intenzivno ukvarjal predvsem v zadnjih mesecih 1947. Kot začetnik se je bolj ukvarjal s pesmimi kot s tem, kdo bi jih založil, kar je bilo prav. Bevkovi želji po rokopisu je ustregel in 21. oktobra 1947 je Bevk potrdil prejem rokopisa. Pisal je: *»Prejel sem pesmi, ki si mi jih poslal, in jih bom, kakor hitro mi bo dopustil čas, pregledal in poskušal napisati primeren uvod. Potem pa te bom poklical, da se o njih pomeniva.«*

Iz Bevkovih pisem tudi izvemo, da je nameraval Šinkovec ponuditi rokopis Slovenskemu knjižnemu zavodu. 1. decembra 1947 pa mu je Bevk sporočil podrobnosti, ki bi lahko olajšale natis: *»/.../Hkrati Ti sporočam, da sem govoril s tovarišem Klopčičem glede Tvoje zbirke pesmi. Dejal mi je, da jih rad prebere in se potem s Teboj osebno pomeni. Mislim, da je to najboljše. Njegova sodba je gotovo bolj merodajna od moje, ki več živi v poeziji in Ti bo gotovo bolje svetoval. Zbirko lahko dvigneš pri meni, kadar Ti drago. Tudi se mi zdi najboljše, da jaz napišem obljubljeni uvod šele, ko bo zbirka dokončno urejena in pripravljena za tisk!«*

Sklepam, da do osebnih stikov s Klopčičem ni prišlo. Poslej o zamisli ni več pisal. V Šinkovčevi zapuščini se podatki o tem niso ohranili. Pač pa je pozneje večkrat objavil ciklično urejene pesmi.

Ni dvoma, da bi bil Bevkov uvod v pesniško zbirko dragocen in zgovoren. Domnevam, da bi v njem prav gotovo posegel v Šinkovčeve pesniške začetke in povedal marsikak osebni spomin nanj, marsikaj zanimivega pa tudi iz obdobja fašistične okupacije.

V seminarju je bil Šinkovec dokaj neopazen. Značilno zanj je bilo, da ni nikdar govoril o svojem življenju v obdobju vojne, redkobeseden o tem je bil tudi pozneje, ko smo se bolj zblížali in postali prijatelji. Sam se spominjam samo dveh ali treh dogodkov, ki jih je pripovedoval iz vojnega obdobja. Vendar si iz njegovega življenja lahko zaslutil, da mu ni bilo lahko. Zato se je znal z nami prav radoživo študentovsko razživeti. Stanoval je v študentskem domu Ivana Grajzerja na Poljanski cesti, v sobi z več železnimi posteljami, v prvem nadstropju, z velikim oknom na Poljansko cesto, pod katerim je hrupno potekalo mestno življenje. Pogoji za študij niso bili idealni, sicer pa smo tedaj študentje zahajali v čitalniški oddelek Narodne in univerzitetne knjižnice, ki je bila tudi topla. Tam smo imeli tudi medsebojne zmenke in srečanja.

Na slavistiki je bil to izjemen čas, Šinkovec je bil sodobnik naslednjih kolegov: Franceta Bernika, Branka Berčiča, Emila Cesarja, Borisa Grabnarja, Nade Gaborovič, Bruna Hartmana, Gitice in Frančka Jakopin, Ignaca Kamenika, Jara Komaca, Lojzeta Krakarja, Zlate Medic-Vokač, Mitje Mejaka, Pavleta Merkurja, Ivana Minattija, Vasje Ocvirka, Borisa Paternuja, Dušana Pirjevca, Brede Pogorelec, Srečka Renka, Jožeta Severja, Mitje Sovreta, Jožeta Šifrerja, Cirila Stanija, Jožeta Šmita, Zore Tavčar, Slavka Tominca, Jožeta Toporišiča, Franceta Uršiča, Jožeta Valentinčiča, Pavleta Vozliča, Saše Vuge, Frančka Zadravca, Cirila Zlobca, Janeza Zora in gotovo še koga, ki se ga ne spominjam. Število je izjemno veliko, to je bila generacija, ki zaradi vojne ni mogla študirati in ne razviti svojih sposobnosti, razvila jih je šele po vojni. Oblikovala je našo književnost in kulturo, razvijala pa je tudi svoje pedagoške sposobnosti. Kot Primorec se je družil predvsem z vedno nasmejanim in zelo komunikativnim Cirilom Zlobcem, ki nas je, vsaj nekatere iz svoje okolice v seminarju, zblíževal. Marsikatero nedeljsko popoldne smo preživeli ob skromni kavici v veselih in resnih razgovorih v kavarni Evropa ali kje drugje, za sestanke se je dogovoril Zlobec. Redni gost teh naših srečanj je bil vedno tudi Črtomir Šinkovec.

Izpite in kolokvije je Šinkovec 1947. in 1948. leta opravljal redno, dokler ni odšel na ministrstvo za zunanje zadeve v Beogradu. Ker sem sam po prvem letniku zbolel in se zdravil v zdravilišču Topolšica, so mi o Šinkovčevem odhodu in odhodu nekaterih drugih študentov v Beograd pripovedovali kolegi, ki so me obiskovali. Izgubil sem stik z njim. 24. novembra 1949 je bil imenovan za pripravnika atašeja. Služboval je v Rimu in Trstu. Iz dokumentov je razvidno, da je bil 25. aprila 1950 iz ministrstva za zunanje zadeve v Beogradu, v sporazumu s personalno službo vlade LRS Slovenije, premeščen v Ljubljano in od 1. julija 1950 je postal urednik *Cicibana*. Po njegovih besedah, ki kažejo na pionirske razmere v tem času, je bil *»v eni osebi vse, od urednika in tehničnega urednika, do kurirja«*. Kljub temu pa se je lahko postavljaj z zavirljivimi uspehi. Glasilo je izhajalo v 85.000 izvodih. Morebiti je prav zaradi svoje velike angažiranosti za glasilo pozneje zapisal, da se je moral iz uredništva umakniti *»brez komolčarstva«*. Izjava je vpadljiva. Čeprav sem prepričan, da je Šinkovec imel pri svojem delu večkrat težave, je bila to prva javno izrečena opazka. Bil je prizadet, kar je razumljivo. Vse izjave pa kažejo njegov blagi značaj. Bil je miren človek, tudi po ocenah sodelavcev, s katerimi je delal, *»ni*

V pepelu belem

V pepelu belem droben ogenj tli,
odseva na obrazih starcev ob ognjišču,
se zdi, da stiskajo srce v prgišču,
teran je v čašah kakor črna kri.

Besede težke so in polne žalosti
o dragih, hirajočih v taborišču,
o ključbovalnosti na pogorišču,
v napuščih, kamor upanje rosi ...

Naša vas

Od triindvajsetega junija
lanskega leta
naša vas je kot grobnica
vase zakleta:
padel na pragu je oče
od krogel zadet,
padla je sestra – življenja cvet,
delo garaško
davnih rodov
zgrmelo je v prah in pepel,
izpljunil sovražnik
je gnev –
še otrok na materinih prsih
ga je preklel ...

Ta dan vzlic soncu teman,
pribit na razpelu,
z grobovi v pepelu
nikoli, nikoli pozabljen ne bo!

V drevoredu

Mladi smeh –
mladi ljudje v drevoredu.
Zibljejo sanje jih v mehkih valeh,
zibljejo jih ob slednjem pogledu.

Rjava telesa ko njive zorane ...
Dečki metulji – dekleta cvetice,
toplih sinjin je nad njimi zavesa
rastejo jim hrepenenj perutnice.

Tisoč hotenj je v mladih telesih,
tisoč globin vse globljih od morja,
tisoč cvetov na življenja drevesih
se je razcvelo v svetlobi obzorja.

Vile med cipresami

V temnih sencah cipres
vile so v vrtove vtakane,
košček tu je nebes,
v vilah so kurtizane.

Vile pravijo: Nam bogatin
Orienta dal je oblike,
navlekel čudo dragotin,
bisere, zlato in slike.

Revnih zidarjev v njih so žulji
mozaike je zlepil znoj,
kaj človek, bogovi – dragulji
v vilah so slast in opoj.

Za zidarje so trhle barake
daleč, daleč od cipres,
ni na zemlji za siromake
droben košček nebes.

V vilah ni trdih rok,
z mehкими se dobiček pomolze
in da se zanje človek izgara
do poslednje grenke solze.

Ščiti brezdelje stari bog.

Ura onemi

Ura iznenada onemi.
V hramu noč. Naenkrat tišina,
v tišini tesnoba,
ki boli.

Še vetrca ni,
okenca zla so v mesečini:
v njej Beethovnova Deveta
neslišno zveni.

Nekoč minute, sekunde se izteko,
zadnji motni odsev sveta bo v očeh,
v večnost odtečejo zadnje kaplje krvi.

Sin kot pravičnik spi.

Spomin I

Stari domovi
so stisnjeni v mraku,
prazen je hlev,
pajčevinasti hrami,
votli odmevi
sledijo koraku,
v časih nekdanjih
se misel predrami.

Nekdaj dekleta
so klekljale čipke,
čipke svilene,
bele kot dan,
nekdaj dice
nitke so predle,
predle so v nitke
volno in lan.

Fantje so v vencu
leskovih viter
pletli peharje –
vzhajal je kruh –
z njimi smo peli
ob brenkanju citer –
strt ves odhajam
kot star potepuh ...

Odmev Oktobra na Piavi

Moški letniki iz zadnjega desetletja prejšnjega stoletja so bili najpripravnejša živina za mesarsko klanje prve svetovne vojne. Medtem, ko so se starejši laže pretvarjali z raznimi hibami ter se po švejkovsko otepali strelskih jarkov na bojnem polju, so se mlajši, neizkušeni in stari Avstriji slepo vdani ljudje, predajali usodi. Z blagoslovljenim orožjem jih je »višja sila« raztepla kot najbolj pravično vojsko po vseh bojiščih. Trnovo pot, ki so jo začeli julija 1914, so končali nekje v Karpatih ali Galiciji, ob Soči ali Piavi. Mnoge je vojni vihar zanesel na romunsko Marno, kakor so po francoski Marni poimenovali hude boje ob Seretu. Mnogi so se naveličali nečloveškega trpljenja in se neprestano z življenjem na nitki, predajali ruski vojski, ki jih je kot ujetnike pošiljala v pomoč graščakom pri poljskem delu v notranjost Rusije.

Med mnogimi kranjskimi Janezi, ki so doživeli usodo ruskega ujetnika, je bil tudi Janez Bačar iz samotnih naselij na obrobju Trnovskega gozda. Bilo mu je komaj dvajset pomladi in komaj je oddal pastirsko šibo mlajšemu bratu, ko so ga neke poletne nedelje vznemirili rdeči plakati ... »ti in ti letniki takoj pod orožje!« Kar zameglilo se je Janezu pred očmi, ko se mu je s plakata naravnost v obraz škodoželjno zarežala številka njegovega letnika: 1894. Številka je rasla in rasla, kakor da se hoče iztrgati iz ostalih števil in mu skočiti v oči, ga omrežiti v črne kroge in vijuge. Ob plakatu je stal žandar Rihar, oblastno kričal, naj se vsi vpoklicani takoj odpravijo na pot. Vrh čelade se mu je grozeče svetlikala medeninasta konica, iz oči in z obraza mu je srepela oblast. Kmalu je nastalo mrzlično vrvenje – vest o vojni je planila med ljudi kakor kragulj med piščance.

je bila nenavadno dobra in pohlevna, nikoli ni udarila, še glasu ni dvignila, le grenkoba je bila na njenem bledem obrazu, v njenem nasmehu. Skoraj zagotovo je v meni ostal ta trenutek, ko je bila zelo žalostna in je imela objokane oči. Tedaj mi je zaupala: »Bolje bi bilo, da bi se bila tedaj obesila na prvo drevo, kakor da sem se poročila z njim.« Otrpnil sem in ostrmel ob materini tragiki, ki je dotlej nisem zaslutil in ne poznal. Ta »z njim« je bil vendar moj oče, ki sem ga imel rad in on je mene imel najraje od vseh številnih otrok. Imel sem ga rad, čeprav sem se ga hkrati bal, zakaj bil je godrnjav in jezljiv, vendar izredno delaven, pravi garač. Doma je bil iz zelo revne bajte. Ker je njegov oče polovico svojih najboljših let zapravil kot vojak in se je iz vojske vrnil kot invalid, je moral oče še kot otrok zgrabiti za delo. Ves dan od ranega jutra do pozne noči je v črni kovačiji koval žeblje, spotoma si je spekel nekaj krompirja in se s tem preživel. To je bilo veliko garanja za majhen, beraški zaslužek. Ko je polagoma odrasel v dečka, je dal kovačiji slovo. Vzel je sekiro in žago ter se odpravil v Trnovski gozd in se pridružil gozdnim delavcem. Tudi zdaj je garal od zore do mraka, varčeval in skoparil ter živel v sanjah o lastnem domu. Priložnost se mu je ponudila, ko so trgovci pognali na boben to kmetijo, ki jo imamo. Oče se je pojavil kot edini kupec, zakaj vse je bilo ocepáno in zapuščeno. Rekli so, da je pogumen ter da bo zdaj sam zlezal v grapo. Pa ni. Zgrabil je za delo in se srečno izkopal iz dolgov ter kmetijo rešil propadanja. Dom je bil kmalu urejen in pobeljen, hlev poln živine. Kazno je bilo, da mu je šlo vse po sreči. Dom, ki je stal na holmu, je bil mogočen; bel je sijal v daljino, zakaj imel je izredno lepo, razgledno lego. Proti jugu ga je varovala pred viharji gozdnata vzpetina, proti severu, vzhodu in zahodu pa se je odpiral veličasten razgled na gore, vse od Karnijskih Alp do Savinjskih planin.

Toda vse navedeno je ostalo v meni le kot megleni privid, iz katerih kriči grozljiva podoba vojne in požara, ko je iz tega ponosnega doma in očetovih žuljev ostal le kup ogorkov in pepela.

Imel sem tri leta in bila je druga septembrska nedelja v tretjem letu prve velike vojne. Na zahodu in jugu, od Krasa do Krna in Rombona je nenehno noč in dan grozljivo rjavelo. Zemlja se je tresla, otroci smo se stiskali, kakor piščeta pred jastrebom, iz besed starejših smo slišali, da je tam doli velika strahota, kjer vlada brezumje in smrt. Starejši so tudi rekli, da se zaradi nenehnega topovskega grmenja ne morejo zbrati niti oblaki, iz katerih naj bi porosil blagodejen dež.

Vladala je namreč velika suša. Polja so porjavela, studenci so usahnili, le Gačnik, potok v dolini, se je ves skromen vil v izsušeni strugi.

Bila je nedelja in ženske so z doraslejšimi dečki odšle v cerkev. Doma smo ostali le Stanko, Radko, Peter, Fanči in jaz z otroki beguncev. Večina še ni bila dorasla do hlač. Bil je še oče, ki se je bil kot nesposoben za vojsko vrnil iz Galicije. Le za las je manjkalo, da ga Rusi niso zajeli v Przemyslu. Bil je še stari čevljar Kašper, ki je živim popravljajl čevlje padlih vojakov, ki so jih prinašali s fronte ob Soči. Tretji je bil stari Petelin, invalid in begunec, doma nekje z banjske planote ali lokovških gričev. Vsi trije so se lagodno greli na soncu ter oprezali za živino, ki se je pasla na travniku pod hišo. Kot vsako nedeljsko popoldne, je tudi to pot vladal mir in tišina. Le iz pritličja hiše, kjer so stanovali gostači, so ropotale ponve in lonci. Od vseh je ostala tam le starejša ženska, ki se je na hitro možila z nekim vojakom-dopustnikom. Nevesta je veselo in brezskrbno nalagala suhljad na ogenj v peči, cvrla, pekla in kuhala ženitovanjsko kosilo. Ogenj je veselo plapolal, in ker tedaj tudi dimnikarjev ni bilo, so zublji planili v dimnik.

Otroci, ki smo živeli kakor majhni zajčki ali janjčki, smo se tedaj igrali na trati nad hišo. Tedaj je zahrumelo in bušnilo. Iz dimnika je bruhnil silovit plamen in zakrilil kakor škropnik, da smo otroci od veličastnega prizora kar onemeli, ostrmeli ko vkopani. Kaj takega še nismo videli, tak mogočen ogenj vrhu strehe, ki se je čedalje bolj razraščal in sejal ogorke na slamnato streho. V hipu je bilo vse v objemu uničujočega ognja.

Oče, Kašper in Petelin so za hip otrpnili od presenečenja, nato so poskočili, stekli po dolgo lestev. Trudili so se in naprezali, vendar niso zbrali toliko moči, da bi jo postavili na streho in ogenj pogasili. Toda omagali so pod lestvijo in jo pustili na tleh, medtem je ogenj zavladal na vsej strehi, ki je v zubljih kar kopnela. Nato so s škafi tekli k vodnjaku, da bi jih napolnili z vodo, pa tudi vode ni bilo niti za požirek. Tedaj je oče planil v notranjost goreče hiše in prinesel ven neke malenkosti. Ogenj je divjal že v notranjosti.

Tedaj se je oglasil v sunkih edini zvon, ki mu je prizanesla vojna. Ljudje, ženske in dečki, ki so bili v cerkvi, so šele zdajci opazili požar in zdrveli na pomoč, a hiši ni bilo več pomoči, domala skopnela je bila v ognju.

Prihitela je tudi mati. Vsa zadihana me je dvignila v naročje in jokala. Šele zdaj sem doumel veliko nesrečo, ki nas je zadela. Mati se

Pot h grobu na Vojščici

Spomini na partizanska leta spremljajo s toplino vse tiste, ki so jih doživeli s srcem, z ljubeznijo in žrtvami, z radostjo in trpljenjem. Spomini se porajajo znova in znova ter potrjujejo prepričanje, kako velik in nesebičen je bil v tistih časih naš človek, kako strašna je bila cena naše današnje svobode, ki jo je slovenski rod doživel komaj po težkih tisoč letih.

S prijateljem Tonetom, ki ga je bila smrt v aprilski ofenzivi skoraj iztrgala iz sklenjenih vrst Gradnikove brigade in so ga dobljene rane priklenile za dolge mesece na posteljo, sva se prebudila še v mraku. Pozen večer s ploho in vihro naju je zalotil na poti iz Idrije proti Vojskem, pa sva se stisnila pod streho samotnega senika in se zleknila na dišečo mrvo. Nevihta je bila sicer čez dobro uro mimo, dež pa je še dalje kakor z drobnimi prsti ubiral po leseni strehi uspavajočo pesem.

Prebudila sva se v jasno jutro. V Idriji, ki ždi v kotanji med dvema zelenima bregovima, so ugašale prve cestne luči. Nad idrijskimi hribi pa se je razgrinjalo rosno jutro, dehteče po smrekah, ki medijo; po poljskih rožah in pokošeni travi. Jutro je bilo ubrano na vse mogoče lirične izlive prebujenih ptic, na cvrčanje in goslanje vseh mogočih žuželk. Medtem ko je v cvetoči dolini že zrelo poletje, je v ta planinski svet komaj prihajala polna pomlad. V čez jase preveznenih njivah je bohotno kipel oves in krompir.

Svež gorski zrak je nama kaj hitro obrisal z oči dremavico rane jutranje ure. Spet sva se znašla na cesti, ki so jo bili tuji gospodarji tik pred vojno zgradili v vojne namene. Cesta se vijuga navzgor, vedno navzgor mimo kmeta Nikovca proti Kóčevšu. Gori na presedljaju se pravzaprav začena vojskarska planota. V grapi je šumel hudournik Nikova, s Slanic so se oglasile sekire drvarjev, nekje v klancih nad

nama je brnel motor z lesom naloženega tovornjaka. Po tej strmi, neširoki poti, ki zahteva vso previdnost in spretnost šoferjev, se menda še ni zgodila nesreča, kljub tisočem in tisočem kubičnih metrov prepeljanega lesa. Tovornjak, ki je pripeljal mimo in je bil na visoko naložen z drvmi, naju je skoraj stisnil ob breg, toda ne meneč se za to, sva moško merila korake navkreber. Na položni vijugi Pod robom sva se za hip ustavila. Majhna, skromna cementna plošča, vdelana v živo skalo, naju je opozorila, da je ta plošča spomenik tridesetim talcem. Nemci so jih bili med aprilsko ofenzivo, skrivajoče se sem ter tja po gozdu, polovili in postrelili na tem mestu. Od tridesetih sta bili poznani samo dve dekleti, domačinki Ivanka in Marija; nekateri so spoznali tudi inženirja Stanka Hvala iz Domžal. Za ostale nihče ni vedel, od kod so, in kljub poizvedbam so jih domačini kot neznance pokopali. Vedeli so le, da so bili vsi partizani ali pa aktivisti.

Domačini pripovedujejo, da so nesrečnike prignali v to vijugo pod živo skalo zvezane z žico; z nemško strojnico pa sta jih postrelila dva mladoletna domobranca. To se je zgodilo 1. aprila 1945. Zamislil sem se, kako velik delež so imeli domobranci pri bratomornem klanju. V imenu Hitlerja in K. K. so tukaj pobili trideset nedolžnih ljudi, tukaj so skrunili že mrtve partizane, po hišah posiljevali dekleta in celo otroke, požigali in ropali.

Od Kóčevša dalje vodi pot naravnost po valoviti planoti proti zahodu. Svet se odpre in ob poti pozdravljajo popotnika skromni, toda obnovljeni domovi. Kolikih bojev so bili priče ti kraji posebno v zadnji zimi! In marsikateri sovražnik ni našel več od tod poti nazaj. V tem sončnem dnevu se ti domovi zazde kot pomlajeni obrazi; kite nageljev visijo po stenah in gorečke kipe na dekliških oknih. Tudi nekoč je bilo tako ... Ali kdo bi se vdajal nakdanji romantiki v nočeh fantovanja in vasovanja! Daleč onstran vojne je tisti čas, vojna pa je vsakomur odtisnila svoj pečat.

Kdo bi mislil na to. Po modri višavi neba jadrajo beli oblaki in svet, ki je odprt s te višine pred teboj kakor na strežaj in je svež in zdrav, božaš z očmi. Sonce lije zlate pramene na Slanice in Tisovec, vse čez Trnovski gozd, od Porezna in Blegoša do Soče in Matajurja. Očem se na vse štiri strani odpira čudovit razgled. Na levi je kot starec teman in mogočen Trnovski gozd, ki bi vedel toliko povedati o partizanskih dneh, proti severu se dvigajo kakor spomeniki visoke gore, ves masiv od Karnijskih Alp do Savinjskih planin. Po planotah

Jubilej dr. Iva Juvančiča

Če ga srečaš na ljubljanski ulici, na nedeljskem izletu v ljubljanski okolici ali v planinski koči, si vedno gost tople prisrčnosti, široke razgledanosti in velike zakladnice znanja. Vselej imaš občutek, da si ob človeku dobrega srca, čilega duha in ostrega spomina. V njegovih očeh so vedno prisotne iskrice dobrosrčnosti, v besedah jedrost in v osivelih košatih laseh lebdi spomin na osamelo drevo, na viharinik v bovških planinah.

In Bovec je rodno mesto sedemdesetletnika dr. Iva Juvančiča. Tik ob zatonu starega stoletja, 6. decembra 1899, ga je »prinesel« Miklavž v devetčlansko družino Mihe Juvančiča. Oče se je bil kot mizarski vajenec preselil iz Kamna in si s trdom spletel družinsko gnezdo. Tudi mati je bila skromna žena in marljivo je skrbela, da je vsaj za silo prihajalo na mizo močnika in polente, posnetega mleka, repe zelja in seveda čompe – krompirja. Ob tem si je oče Miha vse sile naprezal, da bi velikemu gnezdu postavil tudi streho. Posrečilo se mu je, žal je trde žulje kmalu uničil požar. Začeti je bilo treba popolnoma znova in ko je bil dom pod streho, je nad bovško kotlino zarohnela prva svetovna vojna. Oče je moral na bojišče, mati z družino v begunstvo. In ko so se po vojni vrnili, so dom našli zopet v razvalinah.

Ko se je začela vojna ob Soči, je bil Ivo v četrtem razredu gimnazije v Gorici. Šolo so prekinile prve kanonade in dijaki so se odpravili, kamor so vedeli in znali. Tudi Ivo je hitel, v Bovec, a sprejel ga je prazen dom. Zatekel se je v Bavšnico in se udingal za pastirja, potem se je šel trgovskega pomočnika v Rajblu, da se je prebil vsaj čez počitnice. Klic po znanju pa ga je gnal dalje, v Šentvid pri Ljubljani. Tu se je z vso revščino prebijal skozi nadaljnje razrede gimnazije. Iz teh časov mu je najbolj ostala v spominu kremenita podoba jezikoslovca dr. Antona Breznika. K njemu je zahajal tudi Ivan Cankar. In Ivo, ki je medtem postal odličnjak, se še spominja njegovega svarila: »Fant, glej, da se ne boš zgubil v bukvah!«

Obisk pri pesniku Gradniku

H Gradniku sem se napotil, ko je pesnik skromno slavil svojo 72-letnico. Odtrgal sem ga od knjige: navzlic svojemu sedmemu križu preživi največ ob knjigah. V njegovi delovni sobi, kjer sva sedela za mizo, sem opazil, da z zanimanjem spremlja naše kulturno dogajanje. To so dokazovale revije in knjige, pa tudi pesnik sam je v prijetnem kramljanju kot odprta knjiga, knjiga, ki govori o življenju sedemdesetih let slovenskega pesnika. Ta doba je kratka, vendarle v razgovoru z njim začutiš koliko velikega, pomembnega, pa tudi pretresljivega se je zgodilo v tej dobi. Z vseh sten in polic gledajo spomini, slike in kipi najrazličnejših umetnikov in ustvarjajo razpoloženje za prijetno kramljanje.

Pogovor se je neopazno zasukal na pesnikovo življenje. Gradnik me je gledal s spokojnimi očmi in pripovedoval:

»Težko je s kratkimi besedami podati mirno, izčrpno sliko svoje zgodnje mladosti. Ko se vrača moj pogled v tista leta, moram reči, da so bila bridka. Oče čevljar, mati šivilja. Poročila sta se praznih rok. Njuno prvo stanovanje je bil najet prostor v neki stari stavbi, ki naj bi bil soba. V takšni revščini kakor naša družina ni živel nihče v vasi, ki je bila socialno razslojena na veleposestnike, samostojne kmete in kolone. Koloni so bili nasploh veliki reveži, ali imeli so vsaj nekaj pridelkov. Mi pa smo morali vse kupovati. Ko so zorele češnje, breskve, smokve in grozdje, sva z bratom z zavistjo gledala na svoje vrstnike, ki so plezali na drevesa v njihovih brajdah in si polnili žepe s sladkimi sadeži.

Moj oče je bil prišlek, po rodu Tolminec, zato je moral skoraj vse svoje življenje občutiti neugodnosti neenakopravnega občana. Delal je od ranega jutra do pozne noči, da je lahko preživel številno družino – vseh otrok je bilo devet. Večkrat se je zgodilo, da mati ni imela kaj dati v lonec, ker so ljudje, tudi veleposestniki, ostajali dolžni za izdelano ali popravljeno obuvalo. Mi otroci obutve nismo poznali, bili smo skoraj

vse leto bosi. Da sva z bratom potolažila glad, ki naju je venomer preganjal, sva večkrat hodila na dnino h kmetom ali kolonom, plela sva krompir ali koruzo in dobila za plačilo opoldne »mineštro« in zvečer lonec pinjenega mleka, ki sva ga prinesla domov, da je bilo za večerjo ostali družini.«

Kaj vas je privedlo od zahodnih mej slovenstva na pot izobraženca in pesnika? Kako ste se izobrazili in katera literarna prijateljstva so vas nadahnila, da ste pričeli pesnikovati?

»Ko sem se naučil brati in pisati – to je bilo v drugem letu osnovne šole – se je materialni lakoti pridružila tudi lakota po knjigi. Edino dosegljivo berilo so bile knjige Mohorjeva družbe. Druga literatura: Gregorčič, Jurčič, Prešeren, itd. – mi je prišla v roke šele v tretjem in četrtem razredu nemške gimnazije v Gorici. Na tej šoli mi je bil učitelj slovenščine od drugega do osmega razreda Franc Orešec, star suplent, ki se mu ni nikoli posrečilo opraviti profesorski izpit. Bil je pust in omejen starokopitnež, čigar pouk se je omejeval na branje tega, kar je bilo pisano v šolski knjigi. Od njega se nismo ničesar naučili. Največ pobude za literarno izobrazbo sem dobil od svojih starejših tovarišev v »malem semenišču«, internatu za slovenske in italijanske gimnazijce, med njim zlasti od poznejšega pisatelja Iva Šorlija, s katerim sva si postala prav dobra prijatelja. Tu je bil tudi Avgust Žigon, že tedaj samotar, ki kot višji gimnazijec ni iskal stikov z mlajšimi tovariši iz nižje gimnazije. V tem internatu sva se srečala tudi z Ivanom Pregljem. Že v nižji gimnaziji sem bral, kar mi je prišlo pod roke. Poleg slovenskih klasikov sem bral tudi hrvaške, zlasti Šenoo. V šestem, sedmem in osmem gimnazijskem razredu sem se seznanil precej dobro z nemškimi klasiki: Goethejem, Schillerjem, Lessingom in Heinejem. Neznana je ostala meni kakor tudi mojim tovarišem italijanska literatura, ki so nam jo odtujili naši italijanski tovariši v internatu s svojo fanatično mržnjo do Slovencev in vsega slovenskega. S temi smo se neprestano prerekali zaradi narodnostnih vprašanj. Česar ni mogel storiti Orešec s slovenščino, so storili nemški, pa tudi nekateri slovenski profesorji za latinščino in grščino. Z natezanjem grške in latinske slovnice pa so nam zaprli pot do vse poezije Ovida, Horaca, Homerja in Sofokleja.

Svojo prvo pesem sem objavil pod psevdonimom Jaromil v Vrtecu leta 1894 z naslovom »Materino gorje«. Po končani gimnaziji sem začel sodelovati pri Ljubljanskem Zvonu in Slovanu. Leto 1902 je prvi začetek moje književne dejavnosti.«

Kazalo

Beseda o Adolfu Šinkovcu-Črtomiru	5	V dlani zemlje, črna žalost	100
PESMI	59	Smreke	101
I		Bombniki nad vasjo	102
Cvetna nedelja	61	Domačija	103
Bratje	62	Matere, sestre, ljubice	104
Kaj te strah je	63	Večer ob košnji (1944)	105
Balada 1941	64	Harmonika vriska	106
Čas dobil je mračen pečat	65	Jesen 1943	107
Dedova misel	67	November (1944)	108
Nihče ne ve	68	Partizanska polnočnica	109
Tuji koraki	69	Nedeljko Golob	110
Glas upora	70	Celijo se rane (1945)	111
Pismo žene	71	Nikoli več	112
Je pridrla laška vojska	72	Vprašanja	113
Pismo materi	73	Zaklad	114
Balada o Simonu Kosu	74	Samotni grob (1945)	115
Kri preliva zora v jutro	76	Mrtvi partizani govore	116
Franc Platiše	77	Pomladanska balada	117
Balada	78	V Trnovskem gozdu	118
Temni jezdec	79	Na Platnjah	119
Ta čas ko encijan grenak	80	V boj za Trst	120
Sami si skopali grob	81	II	
V nežni zori črni hudiči	82	Samotni turkec	122
Hudo polje	83	Nedeljski večer	123
Deklica v ječi	84	Večer na Jelenku	124
Šebrelje	85	Kadar se vračam	125
Pogorišče zdaj so hiše	92	Na Rabu	126
Pogovor s smrekami	93	Na ražnju lastnega ognja	127
Žena piše	94	Ko ni mi vseeno	128
Bil dan meglen je, siv	95	Moj brat	129
Metež	97	Domačija na Griču	130
V pepelu belem	98	Zapuščenost	131
Naša vas	99	Jesenski večeri na vasi	132
		Spomenik	133

Ura na vaškem zvoniku	134	Podstrešje	179
Prosim	135	Protest	180
Nevihita	136	S tremi čari in opoji	181
Srebrni curek vode	137	Kaj smo, kaj nismo	182
Stari Jur	138	Črno vino	183
Tone Tratnik	139	Domek	184
Idrijski rudarji	140	Žetev I	185
Na pragih kamenitih	141	Žetev II	186
Hiromantom	142	Zemlja	187
Pojem hvalnico	143	Nedeljski sprehod	188
Večer na Sveti gori	145	Grenka ljubezen	189
Tisoč senc	146	Balada o ljubezni	190
Veter v vrbi žalujki	147	Hrepenenje	191
Slovo ob morju	148	Trpljenje	192
Nad morjem v bregu	149	Dajva do dna, draga	193
Ob slovenski obali	150	Polna prgišča	194
Večer v gaju	151	Stari kmet	195
V Barkovljah	152	Dan za dnem	196
Tržaške noči	153	Večer je ves v praznični opravi	197
V drevoredu	154	Poletni večer	198
Vile med cipresami	155	S temnim smehom	199
Materi	156	Prisotnost	200
Zapuščena vas	157	Senca	201
Vaška romanca	158	Bele noči	202
Upor in radost	159	III	
Vas v bregu	160	Tvoj bo smeh	204
Vesela pesem	161	Od cvetne nedelje	205
Ni več vojne	162	Zimski večeri	206
Pravica	163	Pesem o sreči	207
Arabska modrost	164	Večerno pismo	208
Pesem o majskem cvetju	165	Dobričina sonce	209
Dekletova pisma	166	Neke bele noči	210
Prosi srce me	169	Mi usojeno biti je vetrnica	211
V predmestni krčmi	170	Hvala dežju	212
Pijem temno pesem	171	Mrtvo drevo	213
Spomin ob Soči	172	Vprašanje	214
Tržaška balada	173	Zimska romanca	215
Srečujem ljudi	174	Rožnata breskev	216
Bartolo Turiddu	175	Setev	217
Pod sivo skalo	176	Noč na gori	218
Vas ob morju	177		
Obisk na Vojščici	178		

Zimsko hrepenenje	219	Marjetica	250
Ne morem iti	220	Čudeži letnih časov	251
Daleč je polje	221	Idrijske deklice	252
Moja mati	222	Kraji mladosti	253
Zlata ribica	223	Rad pil bi mir	254
Slika na kitajski vazi	224	Nekoč sem ljubil	255
Jesenske slike s Toškega Čela	225	Jaz, ki se vlačim	256
Ura onemi	226	Na Tromostovju	257
Spomin I	227	Vse odšlo je	258
Spomin II	228	Epitaf	259
Aprilski gozd	229	Cesta nobena	260
Pomlad v Brdih	230		
Beli cvet	231	SPOMINSKA PROZA	261
Ljubezenska	232	Odmev Oktobra na Piavi	263
Smrt in jutro	233	Vojna in otroštvo	267
Tih večer in luč	234	Jesen 1943 na Primorskem	276
Žejna žena	235	Partizansko šolstvo na Primorskem ...	281
Lectov srček	236	Meseci pred velikim majem	293
Zimski dan II	237	Pot h grobu na Vojščici	300
Večer	238	Od Idrije do Vipave	307
Ljubezensko jutro	239		
November	240	ČLANKI IN DRUGO	319
Tri prošnje	241	Jubilej dr. Iva Juvančiča	321
Sreča	242	Ob šestdesetletnici Franceta Bevka ...	325
Vaška idila	243	Samorastnik izpod Raduhe	331
Mir	244	Obroč in Pionirsko kolo	338
Hišni prag	245	Obisk pri pesniku Gradniku	346
Rodni vasi	246	Ljudska pesnica Pavla Medvešček	354
Nov dan	247	Opombe in pojasnila	359
Junjski večer	248		
Breza med pšenico	249		

O uredniku

Literarni zgodovinar, Emil CESAR je bil rojen 16. avgusta 1927 v Ljubljani, kjer je dokončal gimnazijo in po maturi 1947 študiral slovenski jezik in književnost ter zgodovino na filozofski fakulteti univerze v Ljubljani, nato pa služboval kot profesor, nazadnje kot profesor za novejšo slovensko književnost na Pedagoški akademiji oziroma kot docent na Pedagoški fakulteti v Ljubljani.

Literarnozgodovinske prispevke je začel objavljati 1954, pozneje pa je načrtno proučeval literaturo med obema vojnama, predvsem pa v obdobju narodnoosvobodilnega boja. Brez raziskave tega obdobja bi bila po krivici močno osiromašena ne le slovenska kultura, temveč tudi slovenska zgodovina. – Njegova bibliografija je obsežna, objavil je vrsto razprav in pripravil več komentiranih izdaj in monografij slovenskih pisateljev (Bogo Flander, Tone Čufar, Viktor Gregorac, Vinko Košak, Anton Medved, Karel Destovnik-Kajuh), antologij slovenske poezije in proze ter samostojnih razprav (*Boj brez puške, Literarnozgodovinski portreti*). O obdobju okupacije govori tudi njegova doktorska disertacija *Slovenska kultura v obdobju okupacije in narodnoosvobodilnega boja od aprila 1941 do 8. septembra 1943*.

Za svoje delo je prejel več nagrad (republiško nagrado Karel Destovnik-Kajuh, nagrado Osvobodilne fronte, nagrado Karla Destovnika-Kajuha občine Velenje, republiško nagrado Vstaje slovenskega naroda) in priznanj (plaketo občine Velenje, zlata plaketa ZZB NOV Slovenije) itd.